HUMANIST

UITGAVE HUMANISTISCH VERBOND. NR. 6 JULI/AUGUSTUS 1987

HOEVEEL BOZE BUITENWERELD KAN EEN KIND AAN?

AAN HET WOORD
ANNIE M.G. SCHMIDT
MARGA VAN PRAAG
LEA DASBERG

DE ROZEN VAN HOLMAN

(advertentie)

STICHTING STEUNFONDS PRAKTISCH HUMANISME
OUDKERKHOF 11, 3512 GH UTRECHT
TELEFOON 030 - 322786
BANK C&E 69.97.13.889

GIRO 6168

„Het geluk van mijn kinderen hangt niet af van het geld dat ze van mij erven. Dus heb ik in mijn testament het Steunfonds Praktisch Humanisme tot mijn erfgenaam benoemd."

De Stichting Steunfonds Praktisch Humanisme heeft tot doel het voortbestaan van het Humanistisch Verbond te garanderen. De gelden die het Steunfonds uit nalatenschappen, schenkingen en legaten verkrijgt, komen terecht in een basisfonds. Dit fonds blijft onaangetast. Het rendement van het basisfonds, in de vorm van rente en dividend, wordt jaarlijks aan het Humanistisch Verbond uitgekeerd om er de aktiviteiten van te financieren die liggen op het gebied van het praktisch humanisme.
Voor meer informatie over het Steunfonds als erfgenaam: Marga van der Lans, medewerkster Steunfonds Praktisch Humanisme. Tel. 030-322786.

HET MAANDBLAD

HUMANIST

IS EEN UITGAVE VAN HET HUMANISTISCH VERBOND

42ste jaargang juli/augustus 1987 nummer zes

postbus 114, 3500 AC Utrecht, 030-318145

REDAKTIE

Hes van Huizen
Ingeborg van Teeseling

VORMGEVING

Hes van Huizen
Rik Tazelaar

REDAKTIEKOMMISSIE

Henk Smit (voorzitter)
Mettha de Nachtegaal
Rina Spigt
Hans Martens
Bram Roozendaal

MEDEWERKERS

Bert Boelaars
Maurice Boyer
Ingrid Cramer
Anette Fienig
Jan Glastra van Loon
André Hielkema
Theodor Holman
Tom Janssen
Daniël Koning
Koos Meinderts
Albert Nieuwland
Ida Overdevest
Chris Pennarts
Martin Šimek
Gerdie Snellers
Frits Stoffels
Chiel Verduijn
Sylvia Weve

Kopij voor het septembernummer moet uiterlijk 12 augustus bij de redaktie zijn. Kopij sturen naar: Redaktie Humanist, postbus 114, 3500 AC Utrecht. Dit blad is gedrukt bij Brouwer Offset bv, Utrecht.

Foto: Hes van Huizen

Al eens gedacht om lid te worden van het Humanistisch Verbond? Een mooie gedachte. En nu makkelijk te realiseren.

De kontributie voor het lidmaatschap van het HV stelt u zelf vast. De minimumkontributie is *f* 65,– per jaar, inklusief een abonnement op de „Humanist". Mede-leden hoeven geen kontributie te betalen. Als richtlijn voor de vaststelling van de bijdragen houden veel leden een half procent van hun inkomen aan. Voor leden met een bruto inkomen beneden de *f* 18.000,– per jaar bedraagt de minimumkontributie *f* 45,– per jaar. Voor jongeren onder de 27 jaar bedraagt de minimumkontributie *f* 30,– per jaar.

Word lid van het HV.
Bel 030-318145 of schrijf:
Postbus 114, 3500 AC Utrecht

Dit is het zomerse juli-augustusnummer van de Humanist. Het volgende nummer verschijnt 1 september. Kopij daarvoor moet uiterlijk 12 augustus binnen zijn. De redaktie wenst iedereen een zomerse zomer en ook verder een goede vakantie.

ONDERZOEK WIJST UIT: GEMEENTEN OVERSCHATTEN AANTAL GELOVIGEN TWEE TOT DRIE MAAL

Het aantal buitenkerkelijken in Nederland is minstens twee keer zo groot als het aantal dat bij de gemeenten als zodanig geregistreerd staat. Dat blijkt uit recente gegevens van Onderzoeksbureau Interview. In opdracht van het Humanistisch Verbond onderzocht Interview de werkelijke en de geregistreerde (buiten)kerkelijkheid in gemeenten met meer dan honderdduizend inwoners. De konklusie: de gemeentelijke cijfers geven een voor de kerken wel zeer geflatteerd beeld. De kerken zelf weten dat evenzeer. Zij verzetten zich dan ook met hand en tand tegen de invoering van een andere wijze van ledenregistratie, waarbij mensen zelf moeten aangeven of ze als kerklid beschouwd willen worden of niet.

Nu is het nog zo dat gemeenten, naast andere persoonlijke gegevens, ook de godsdienst van hun ingezetenen registreren. Binnenkort wordt dat anders. De gemeentelijke bevolkingsadministratie wordt geautomatiseerd. Het gegeven „godsdienst" vervalt. De kerken moeten voortaan zelf hun ledenadministraties gaan bijhouden, voor welk doel een aantal christelijke kerkgenootschappen de SILA (Stichting Interkerkelijke Leden Administratie) heeft opgericht. Voor de opbouw van een eigen kerkelijke ledenadministratie heeft de regering het niet onaanzienlijke bedrag van 15,5 miljoen gulden aan de SILA beschikbaar gesteld.

Desondanks klaagden de kerken steen en been. Het zelf bijhouden van hun ledenadministraties zou ze handenvol geld gaan kosten. (Toch niet een al te ongebruikelijke uitgave voor verenigingen, zoals ook voor het Humanistisch Verbond). En hoe moesten ze in de toekomst hun bestand aktueel houden? Gelukkig voor de kerken had de (christelijke) staatssekretaris van Binnenlandse Zaken mevrouw De Graaff-Nauta, oor voor hun geweeklaag. Om de kerkelijke problemen het hoofd te kunnen bieden, stelde zij voor kerkleden in de toekomstige (geautomatiseerde) gemeentelijke bevolkingsboekhouding van het kenmerk *SILA* te voorzien. De gemeenten zouden wijzigingen in persoonlijke omstandigheden (verhuizing, overlijden) van ingeschrevenen met dit kenmerk aan de SILA moeten doorgeven. Die kon ze dan op haar beurt aan de aangesloten kerkgenootschappen doen toekomen.

Een kreatieve oplossing. Een oplossing ook, die de fiktie rond het grote aantal kerkleden in Nederland overeind zou laten. De staatssekretaris verlangde

Lees verder op pagina 13

Door Hes van Huizen

Foto: Peter Pennarts

EN HET

ONGRES ZAG DAT HET GOED WAS

Frambozerood, met veel vergulde randjes. Kitscherige kroonluchters en spiegelend plafond. Een beetje boudoir dus eigenlijk, de lokatie van het 27ste kongres van het Humanistisch Verbond. De geachte afgevaardigden deerde het niet, of zij wisten hun ongemak goed te verbergen. De spiksplinternieuwe zaal bevond zich hoog boven Rotterdam, op het dak van het Groothandelsgebouw. Daardoor was het misschien wel de eerste keer dat een HV-kongres zondagochtend niet werd verstoord door kerkelijk klokkengebeier.

Het was vooral een rustig kongres, zonder pieken maar ook zonder dalen. Er werd veel goedgekeurd, zowel het beleid van de afgelopen twee jaar als dat voor de komende periode. Het nieuwe Manifest werd vastgesteld en het kongres koos na tien jaar een nieuwe voorzitter. Dit alles vond plaats in een gemoedelijke sfeer, er was zelfs gelegenheid tot keuvelen in de ellenlange wandelgangen.

Niet dat de stemgerechtigden nou zozeer mak en volgzaam waren; nee het was meer dat het hoofdbestuur z'n zaakjes veel beter voorbereid had dan bij het vorige kongres in Zeist. Toen was er veel pittige irritatie en kwam het bestuur nog net weg met een zes-min. Nu lagen er duidelijke verslagen en heldere voorstellen waaruit bleek dat er de afgelopen twee jaar veel is verbeterd en dat het weer goed gaat met het HV. Ook werd het kongres dit maal goed geleid volgens nieuwe regels en was de agenda niet overvol.

Maar er waren ook nauwelijks kontroversiële voorstellen ingediend en het bestuur hoefde zich geen existentiële kopzorgen te maken.

VEEL GOEDGEKEURD EN AANVAARD

Op deze pagina's een kort overzicht van alle wederwaardigheden op dit kongres. Wilt u heel uitvoerig weten wat er met elk voorstel en amendement gebeurde, dan kunt u het gratis septembernummer van het kaderblad Humus aanvragen (tel.: 030-318145).

De openingsrede van de algemeen voorzitter was dit maal ook gelijk zijn afscheidsrede. Rob Tielman keek daarin terug en vooruit. Het zal niemand verbazen dat zijn eindoordeel positief uitvalt. In tien jaar was veel bereikt: . . . „veel van wat we nu alweer de gewoonste zaak van de wereld vinden, was tien jaar geleden niet bespreekbaar, niet haalbaar of zelfs met de beste wil van de wereld voor ons (nog) niet voorstelbaar." Daarbij doelde hij vooral op de vermaatschappelijking die het HV heeft beleefd onder zijn hardwerkende leiding. Maar de maatschappij heeft ook het Verbond gevonden. Dat weerspiegelt zich in de reeks van diensten, stichtingen en werkgroepen die de humanistische beweging in zich bergt. In die tien jaar vertienvoudigde dan ook het aantal HV-funktionarissen. Veel groei dus. Maar ook stagnatie. Met name in het aantal leden dat het HV telt. Hoewel steeds meer mensen zich herkennen in de humanistische levensovertuiging, spint het HV daar geen leden bij. Jammer, vindt ook Rob Tielman. Temeer omdat de overheid in het geringe ledental reden vindt om niet tegemoet te komen aan verlangde humanistische dienstverlening.
De laatste jaren heeft hij het HV-voorzitterschap soms als een last ervaren, daar kwam Rob Tielman eerlijk voor uit. Maar toch, zonder spijt heeft hij de tien jaar volgemaakt. Zijn konklusie is: de humanistische beginselen van redelijkheid, vrijheid, verantwoordelijkheid, gelijkwaardigheid en solidariteit zijn minstens zo goede leidraad voor praktisch handelen als een basis voor bezinning.

Foto: Peter Pennarts

Nieuw Humanistisch Manifest

Op de middag van de eerste kongresdag kwam één van de belangrijkste agendapunten aan de orde: de vaststelling van een **nieuw Humanistisch Manifest.** Dit is een extern werkprogramma van het HV voor de komende twee jaar. Daarnaast bestaat dus het Humanistisch Perspektief dat geldt voor de lange termijn. De beleidsnota van het HV is intern bedoeld en geeft de plannen binnen de organisatie weer.

Het Manifest dus. De versie van twee jaar geleden is ingrijpend veranderd. Het is vooral ook langer geworden. In 26 punten komen vele zaken aan de orde, gerangschikt onder de thema's zelfbeschikking, verbondenheid en menswaardige leefwerelden. Gelukkig had het kongres er niet nog meer punten aan toe te voegen. De meer dan 30 ingediende amendementen gingen vooral over het verschil in interpretatie van begrippen als gelijkheid, vrijheid en zelfbeschikking. Verder is er natuurlijk altijd het twistpunt dat zo'n manifest niet te stellig mag zijn maar ook niet te vaag. Er werden ook veel taalkundige veranderingen voorgesteld. Daarnaast was er nog wel eens sprake van gekissebis over zeer ondergeschikte punten.

Het kongres ergerde zich aan het gemak en de snelheid waarmee sommige wijzigingsvoorstellen werden ingetrokken. Vooral de afdeling Utrecht had er een handje van: maar liefst acht amendementen werden schielijk ingetrokken nadat ze door het bestuur waren ontraden.

Uiteindelijk werd het nieuwe Humanistisch Manifest eenstemmig aanvaard. De definitieve tekst zal in één van de komende nummers van de Humanist worden gepubliceerd.

Goede beleidsnota n

Eén van de belangrijkste onderdelen van het kongres vormde wel de behandeling van de beleidsnota voor de komende twee jaar. Een prima nota vindt ook het kongres. De nota geeft duidelijke prioriteiten aan plus een samenhangend overzicht van wat er op beleidsterrein bij het HV gebeurt en gebeuren moet. De nota maakt duidelijk hoeveel werk er de afgelopen twee jaar al is verzet in een grondige reorganisatie. De komende twee jaar zal dat worden voortgezet en versterkt. De toekomst van het HV blijft zeer onzeker, zeker financieel, daarom moet op elk terrein worden gestreefd naar verbreding van het draagvlak. Met name de recente instelling van een afdeling verenigingszaken met bijzondere aandacht voor konsulentenwerk, kadervorming en bezinning moet kunnen leiden tot verdere versterking van de ondersteuning van het HV. Daarnaast streeft men

Veel agendapunten op het kongres waren min of meer hamerstukken en werden zonder slag of stoot goedgekeurd of aanvaard. Het kongres bleef dan ook aardig op tijdschema liggen. Dat is wel eens anders geweest.
Direkt na opening van het kongres werd het *nieuwe reglement van orde* behandeld en goedgekeurd. Het ging direkt in werking, terstond werd een kommissie benoemd die op het stemmen moest toezien. De afdeling Utrecht had een amendement ingediend om de préambule te veranderen in de tekst: „overal waar in dit reglement een persoonsaanduiding in de vrouwelijke vorm staat, moet in voorkomende gevallen de mannelijke vorm daarvan worden gelezen." Deze emancipatorische wijziging werd bij meerderheid van stemmen aangenomen.
Het verslag van het vorige kongres werd bijna onmiddellijk goedgekeurd. Alle wijzigingsvoorstellen waren inmiddels al in het verslag verwerkt.
Het verslag van de algemeen sekretaris over de twee afgelopen jaren leverde ook geen problemen op. Wel kwam nog even de kommervolle positie van het studentenraadsliedenwerk ter sprake.

Ook de behandeling van het *financiële verslag* en het *verslag van de financiële kommissie* was voor het kongres een fluitje van een cent. Die kommissie had dan ook alleen maar goeds te melden. Zo blijkt de presentatie van de financiële gegevens aanzienlijk te zijn verbeterd. Er is voor 1987 sprake van een vrijwel sluitende begroting. En de jaren 1985 en 1986 werden uiteindelijk met een klein maar positief saldo afgesloten. Het Verbond lijkt duidelijk uit het financiële slop te zijn gekropen. Op het krongres was dit genoeg reden voor een applausje. Sommigen zagen de penningmeester en de hoofdboekhouder glimmen van trots.
In dit rijtje financiële perikelen kwam ook nog het bestuursvoorstel tot *vervroegde aflossing van het fonds draagvlakverbreding* ter diskussie. Dit potje is gevormd door leningen en giften van de gemeenschappen, later aangevuld met geld van de landelijke organisatie. Het is bedoeld voor speciale aktiviteiten op het terrein van ledenwerving en andere manieren om het te smalle draagvlak van het HV te verbreden. Helaas werd in de afgelopen twee jaar weinig gebruik van dit fonds gemaakt. Er was immers geen publiciteitsfunktionaris om ideeën te lanceren en akties op te zetten.
Gezien de weer wat rooskleuriger financiële positie van het HV, wilde het hoofdbestuur alvast de helft van de geleende gelden aflossen.
Prima vindt het kongres en aanvaardt het voorstel bij akklamatie.

plaus ontvangen

met name naar een verdere verjonging van het Verbond en blijvende aandacht voor de positie van de vrouw.

De beleidsnota werd met applaus aanvaard en vormde zo een verdiend sluitstuk voor algemeen sekretaris Jorine Boegem en beleidssekretaris Bert Boelaars.

Meer leden haalbaar?

Er waren verscheidene kongresvoorstellen over mogelijkheden om meer leden te krijgen. Alle suggesties werden door het kongres met instemming begroet en zullen op hun haalbaarheid worden getoetst.

Foto: Hes van Huizen

Muzikaal kadootje voor jarig HV

Er was ook muziek en zang op het kongres. Zelfs een heuse première, een mini-concert van enkele goedbedoelende muzikanten uit het noorden van het land. Zij brachten een rapsodie ten gehore, bestaande uit een mengelmoes van het lied „die Gedanken sind frei", Beethovens 9e symfonie, het lied „Merck toch hoe sterck", de Marseillaise, de Internationale en het bekende We shall overcome. Chris Rabé componeerde en Guus den Besten maakte de tekst en zong. De partituur en de tekst zijn voor geïnteresseerden aan te vragen op het Erasmushuis in Utrecht.

Gemeenschap mag zich afdeling noemen

Kongresvoorstel 7 zorgde nog voor enige beroering. Een oud twistpunt dat aktueel blijft, niet wereldschokkend maar wel veel bestuurders beroerend: moet de wat vreemde naam *gemeenschap* worden veranderd in het gewone, gangbare *afdeling*? Voor- en tegenstanders konden zich meer dan een half uur uitleven in dit twistpunt want het hoofdbestuur was erover verdeeld en liet het verder aan het kongres over. Moet de benaming blijven omdat er gevoelswaarde inzit die wijst op de saamhorigheid binnen het Verbond? Of moet het meer bij-de-tijdse begrip *afdeling* worden ingevoerd omdat *gemeenschap* zo oubollig overkomt, vooral bij jongeren?
Na schorsing werd het voorstel uiteindelijk verworpen. Wel werd een amendement aangenomen waardoor het nu mogelijk is dat gemeenschappen zich afdelingen mogen noemen. Het moet dus niet, het mag.

HET NIEUWE HOOFDBESTUUR STELT ZICH VOOR AAN HET KONGRES

Op zondagmiddag, aan het eind van het kongres, vond de bestuursoverdracht plaats. Alle zittende en zich herkiesbaar gestelde bestuurders alsook alle nieuwe kandidaten werden onder applaus gekozen. En daarmee had het Humanistisch Verbond dan, behalve vier nieuwe (allen vrouwelijke!) hoofdbestuurders ook een nieuwe voorzitter. Op de foto toont het nieuwe bestuur zich aan het kongres en aanwezige pers.

Van links naar rechts en van boven naar onderen: *Arie den Broeder* (ondervoorzitter), *Jorine Boegem (algemeen sekretaris), Kees van Wijk, Rommy van Walraven-de Boer, Lex Hagenaars* (algemeen penningmeester), *Jan Glastra van Loon* (algemeen voorzitter), *Henk Smit*, (daarachter) *Bert Schwarz, Sideke Schilthuis-van der Wal, Greetje den Ouden-Dekkers, Thea de Groot-Zurné, Trees te Nuyl-Brans, Marco Gans, Clari Passchier* (tweede sekretaris), *Yvonne van Wagensveld-Drukker*, (zittend) *John Luijs, Henk Engelsman* en *Mettha de Nachtegaal*. Twee bestuurders ontbreken op deze foto: *Cor de Ronde* (tweede penningmeester) en *Ben Olivier*.

Geen verplicht lidmaatschap

Een andere kontroverse die steeds weer in het Verbond opduikt, is het al dan niet verplichte lidmaatschap voor bestuurders, vertegenwoordigers en funktionarissen van het HV. Vooral over die laatsten lopen de emoties telkens weer hoog op. Volgens de indieners mag van funktionarissen gevraagd worden dat zij door hun lidmaatschap te kennen geven dat zij de beginselen onderschrijven. Het hoofdbestuur zette zich sterk af tegen deze opvatting, noemde het voorstel geheel in strijd met de beginselverklaring van het HV en stelde dat een afgedwongen lidmaatschap niets waard is. Veel belangrijker is of iemand de beginselverklaring onderschrijft en zich aan de beroepscode houdt. Het kongres steunde het hoofdbestuur en verwierp het verplichte lidmaatschap voor bestuurders en funktionarissen.

Kongresvoorstel 3 was afkomstig van de afdeling Amsterdam en betreft de identiteit van HSHB-huizen. Men zag graag de humanistische identiteit van deze bejaarden- en verzorgingstehuizen gehandhaafd. Ook moet het bestuurswerk van de HV-vertegenwoordigers in de besturen van de HSHB-huizen worden verbeterd. Daarvoor is het nodig dat er weer een kadervormer komt in het HV die voor (kandidaat)-bestuurders kursussen opzet. Het hoofdbestuur zegde toe dat zo'n funktionaris zal worden aangesteld.

J.P. VAN PRAAG-PRIJS POSTHUUM VOOR PIETER MUNTENDAM

„Ik ben mijn hele leven voorstander geweest van vrijheid. De vrijheid van mensen, van patiënten om zelf te kiezen." Dit zei professor Pieter Muntendam in een interview in 1978. De zelfbeschikking die de mens over zijn of haar lichaam heeft, stond bij Muntendam altijd voorop. Hij was daarbij met name een onvermoeibaar voorvechter van abortus en vrijwillige euthanasie.
Voor de jury van de Dr. J. P. van Praag-prijs genoeg reden om hem dit jaar de prijs toe te kennen. Dit gebeurde postuum, Pieter Muntendam overleed vorig jaar. De prijs werd aan het eind van de eerste kongresdag aan zijn zoon uitgereikt.
In zijn toespraak bij de uitreiking van de prijs benadrukte jurylid Max Rood dat prof. Muntendam als arts en later als topbeleidsman de motor was die anderen inspireerde om te ijveren voor werkelijke zelfbeschikking van mensen over hun lot. „Hij was daarbij een open en charmante, duidelijk leidinggevende en respekt afdwingende persoonlijkheid die met ingehouden bewogenheid op dat doel afging", aldus Max Rood.
Met deze prijs krijgt hij postuum het eerbewijs voor zijn inspanningen. Overigens betekent deze toekenning van de Dr. J. P. van Praag-prijs niet dat het Humanistisch Verbond het in alle opzichten eens is met prof. Muntendam. Zo zal het HV zich zeker niet afwachtend en kompromisbereid naar de regering toe opstellen als het gaat om de regeling van euthanasie.

VRIENDENBOEK ROB TIELMAN NOG BEPERKT VERKRIJGBAAR

Tien jaar en tien dagen lang is Rob Tielman voorzitter geweest van het Humanistisch Verbond. Voor zijn inzet en „vlijt" past maar één rapportcijfer: een tien. Daarom heeft het vriendenboek voor Rob Tielmans afscheid als titel meegekregen: TIEN VOOR TIELMAN. Vrienden en bekenden die Robs voorzitterschap van meer of van minder nabij hebben gevolgd verhalen van een druk baasje, van een yuppie in no-nonsensetijd: een *busy person, vermoeidend en boeiend,* die *bergen verzet.* Maar daarom *niet minder humanistisch.* Een *aardige, trouwe, integere jonge vent,* die kan *stimuleren en inspireren.* In de bundel staan bijdragen van Robs voorganger en opvolger. Van meer en van minder bekende humanisten uit binnen- en buitenland. Van oude en van jonge vrienden. Maar ook van mensen die uit hoofde van hun funktie met Rob Tielman te maken hebben gehad en met hem het Humanistisch Verbond hebben leren waarderen.

Zolang de voorraad strekt is deze unieke bundel nog verkrijgbaar voor *f* 7,50 en is te bestellen door overmaking van *f* 10,50 (*f* 7,50 + *f* 3,– portokosten) op gironummer 58 t.n.v. Humanistische Pers, Utrecht o.v.v. TIEN VOOR TIELMAN. Zodra het geld binnen is, wordt het boekje u toegestuurd.

Foto: Cor de Kock

TIELMAN EEN DER JEUGDIGSTEN ALLER RIDDERS

Wist ie er nou echt helemaal niets van? Het was nauwelijks voorstelbaar. De altijd overal aanwezige HV-voorzitter die niet weet wat er wordt bekokstoofd? Maar: zijn verbazing is groot en zijn vreugde echt. Op de afscheidsreceptie van 22 mei was daar ineens de kordate minister van Justitie Korthals Altes die de scheidende voorzitter de versiersel en opspelde behorende bij de rang van officier in de orde van Oranje Nassau. Aan weigeren uit republikeinse overwegingen dacht Rob Tielman niet: voor hem geldt dat onze koningin ook onze beste president zou zijn.

Zondag namiddag liep het 27ste kongres van het Humanistisch Verbond ten einde. De bestuurswisselingen hadden plaatsgevonden, de nieuwe voorzitter was gekozen. Op deze pagina's drukken wij zijn toespraak die hij hield als afsluiting van het kongres – en die gelijk ook zijn maidenspeech was – integraal af.

KUNNEN CHRISTEN EN HUMANIST SLECHTS MET ELK OM GELD, ZE

Tijdens de viering van het veertigjarige bestaan van ons Verbond heb ik tegen een christen, die ons bij die gelegenheid bezocht, half in ernst, half gekscherend gezegd: „Wat zouden humanisten zijn zonder christenen?
Die opmerking viel bij mijn toehoorder in goede aarde. Er plooide zich een lach om zijn mond en in zijn ogen verscheen een blik die behalve plezier diepe tevredenheid uitstraalde. „Tjaja, humanisten zonder christenen", zei hij me na en maakte zo van mijn opmerking iets intens meewarigs. Het element van zelfspot dat ik erin had gelegd was opeens helemaal verdwenen. De omkering van mijn vraag, die in mijn ogen onmiddellijk op mijn opmerking aansloot, was nergens meer te bekennen: „Wat zouden christenen zijn zonder humanisten?" Wat overbleef was alleen wat bij mijn toehoorder goed was gevallen: datgene wat paste in zijn voorstelling van de christelijke leer. Een leer die – zoals hij dat zag – het eerste en het laatste woord sprak over de betekenis van het menselijke bestaan. Die de bezitter was van de enige en de volle waarheid. Naast die al het andere uitsluitende overtuiging was voor het humanisme nog slechts plaats als een aardig, maar menselijk bedenksel.
De situatie was er niet naar en de ontmoeting was te vluchtig om dieper op deze kwestie in te gaan. Hier daarentegen is het een mooie gelegenheid om dat wel te doen.

Hoe zit dat met de verhouding tussen christendom en humanisme? Kan tussen christenen en humanisten slechts sprake zijn van een principiële, niet verzoenbare tegenstelling in mens- en in levensbeschouwing? Kunnen christenen en humanisten slechts met elkaar konkurreren om geld, zendtijd en zieltjes; althans de registratie van de laatste ten behoeve van het eerste? Dat is een visie zonder hart en zonder diepte. Een visie die op geen enkele manier zin geeft aan of perspektief biedt voor de toekomst. Slechts strijd en nijd vloeien eruit voort. Helaas is dit wel de visie die nogal eens wordt gehuldigd door officiële vertegenwoordigers van hen voor wie het christendom hun bron van inspiratie is.
In die visie is de verscheidenheid van geloven, van mens- en levensbeschouwingen geen rijkdom maar een ellende die moet worden bestreden. Het is niet iets wat de geest en het hart kan verruimen, maar een bedreiging waarvoor men zich moet afsluiten, waartegen men moet worden beschermd en waartegen men zich moet verdedigen.
In die visie is de mensheid opgedeeld in vijandige blokken. Omdat uiteindelijk slechts één de overwinnaar kan zijn, moeten we allemaal – zoals Thomas Hobbes dat aanduidde – als wolven voor elkaar zijn.
Een dergelijke visie is uitsluitend gebaseerd op angst en op afweer. Zij koppelt de positieve vermogens van de mens, inklusief die tot geloof en bezinning, hecht aan wantrouwen.
Zij bevriest en fixeert mensen in hun eigen geloof en overtuiging. Strijd, veroordeling en onderdrukking worden zo tot beginsel van menselijk samenleven gemaakt. Een miserabeler, cynischer, onmenselijker beeld van de mensheid is ternauwernood voorstelbaar.

Het humanisme, zoals dat zich in West-Europa heeft ontwikkeld, heeft twee wortels: een griekse en een christelijke; een rationalistische en een voluntaristische, personalistische. Zonder de eerste van deze twee zou het humanisme het socratische inzicht missen in de fundamentele betekenis van het weten van niet-weten, wat steeds de deuren van de geest openhoudt voor ander weten. Voor het weten van iets anders dan wat ik op een bepaald moment, hoe zeker ook, weet en voor het weten van anderen dan ikzelf.
Dit socratische inzicht behelst zowel een weten van grenzen (die kunnen worden overschreden) als van het ongrijpbare, ondoorgrondelijke dat achter iedere grens schuilgaat.
Zonder zijn tweede, christelijke, personalistische wortel zou het humanisme echter de grondslag missen voor zijn eerbied voor mensen. Voor alle mensen. Ieder mens, ook het meest begrensde menselijke individu, is evenals alle andere mensen tot het overschrijden van zijn grenzen in staat.
De essentie van het mens-zijn is niet welke grenzen iemand overschrijdt of hoe ver iemand het daarmee schopt. De menselijke waardigheid wordt niet bepaald door de mate waarin bepaalde kenmerken aan- of afwezig zijn. Maar uitsluitend door het feit *dat* een mens grenzen kan overschrijden.

Een humanistische mensbeschouwing verdraagt geen opsluiting van mensen in blokken die elkaar op grond van hun verschillende absolute zekerheden het licht van de zon misgunnen.
Een humanistische mensbeschouwing verlangt integendeel openheid van mensen tegenover elkaar op grond van een aan alle mensen eigen gemeenschappelijke onzekerheid.
Het gaat in het humanisme niet om een eigen zekerheid en waarheid die aan anderen verkondigd en in uiterste gevallen zelfs opgelegd moet worden. Het gaat om een niet op te heffen onzekerheid die alle mensen gelijkelijk verenigt en die openheid en verdraagzaamheid van hen eist. Dat is het principiële uitgangspunt waardoor humanisten zich van fundamentalisten van iedere signatuur onderscheiden.
Ziedaar de basis waarop het humanisme in onze tijd ten minste evenzeer als in die van de godsdienstoorlogen een vitale bijdrage heeft te leveren aan de ontwikkeling van de verhoudingen tussen mensen in de wereld.
Men versta mij niet verkeerd. Ik wil de betekenis van konflikten en tegenstellingen tussen verschillende godsdiensten en levensbeschouwingen niet bagatelliseren. Ook ik vind dat zij volstrekt ernstig moeten worden genomen. Maar iets volstrekt ernstig nemen is nog iets anders dan konflikten en tegenstellingen op zichzelf plaatsen en losmaken van hun feitelijke gevolgen.
Wie zo te werk gaat licht de dingen niet alleen uit hun verband. Hij fixeert ze ook in een onveranderlijke vorm. Verschillen en tegenstellingen kunnen dan nog slechts worden opgeheven doordat of de ene of de andere partij in het konflikt wordt uitgeschakeld. Vergeleken bij de toestand die dan ontstaat, steekt de natuurtoestand van Hobbes nog mild af.
Absolute zekerheid kan dan nog slechts worden verworven door een permanent wantrouwen tegenover anderen en hun zekerheden. De eigen visie moet voort-

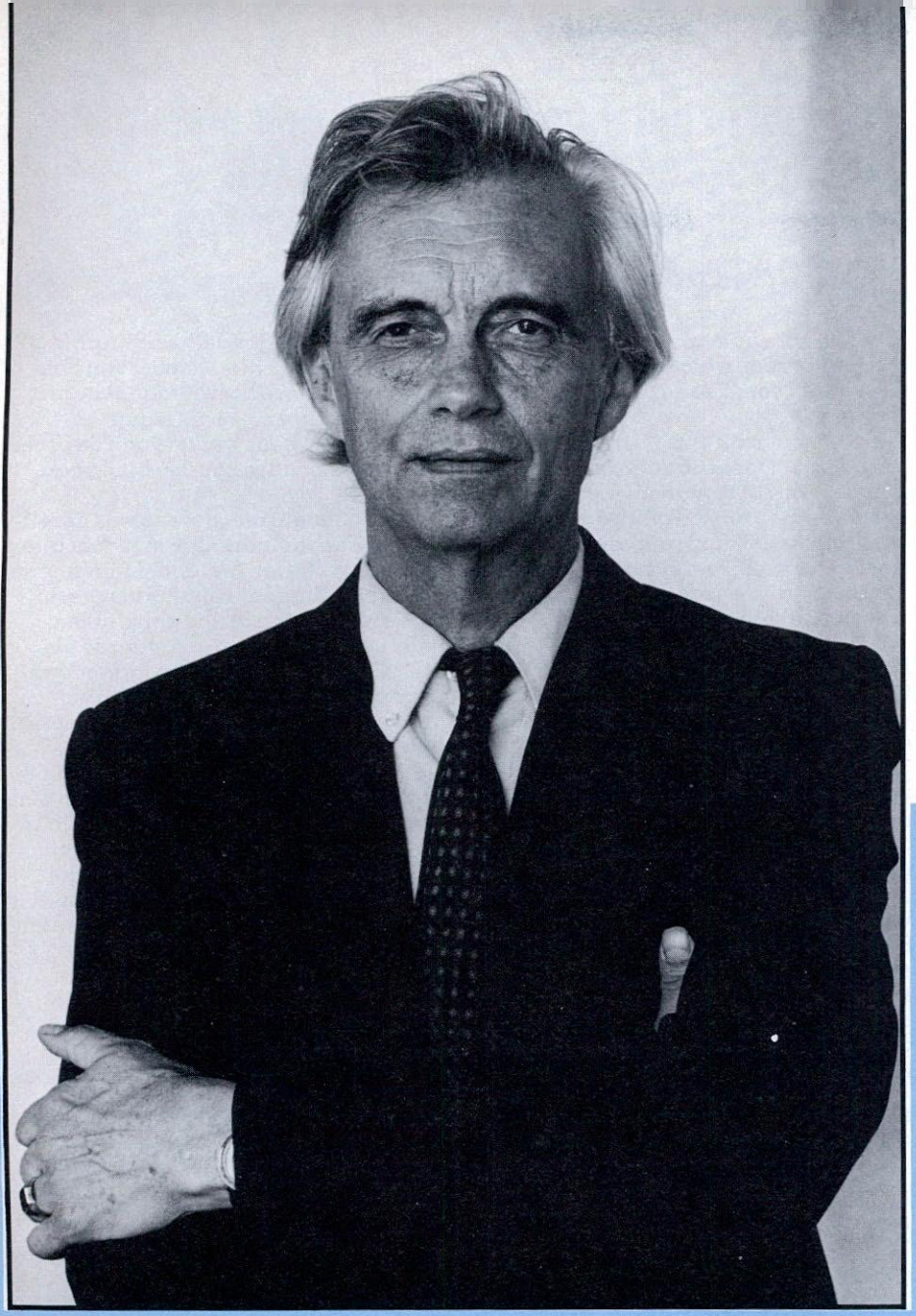

Foto: Peter Pennarts

AR KONKURREREN OTIJD EN ZIELTJES ?

Door Jan Glastra van Loon

durend in de verhoudingen tot andere worden bevestigd. Enige ontwikkeling van de eigen visie is als een vorm van ketterij, als een afvallen van de eigen visie uitgesloten. Zo ontstaat een institutionalisering van het konflikt die het goede alleen laat gedijen als de antagonist van het kwade dat overal op de loer ligt. Overtuigingen die op een dergelijke fixatie zijn gebaseerd zijn zonder diepte en zonder beweging, zonder zin of perspektief. Er is geen druppel vreugde of hoop uit te persen, alleen nijd en twist.

Nog eens: Ik bepleit niet een spons te halen door de verschillen tussen opvattingen van mensen over zichzelf en over de wereld waarin zij leven. Ik trek hun ernst en betekenis niet in twijfel. Ik vraag mij wel af of de situatie waarin wij zijn aangeland een verabsolutering van die tegenstellingen toelaat, zoals door het godsdienstige en wereldlijke fundamentalisme wordt gepredikt.

Is daar plaats voor? Kan dat in een wereld waarin de tegenstellingen tussen arm en rijk geweldig groot zijn en tegelijkertijd de samenhang tussen alle delen steeds toeneemt? In een wereld waarin de rijkdom van ons bestaan berust op technische vermogens die de bewoonbaarheid van de aarde bedreigen? Waarin de lading van tegenover elkaar opgestelde raketten voldoende is om de mensheid enkele malen uit te roeien?

Ik vraag me zelfs af of het onder deze omstandigheden voldoende is bestaande tegenstellingen en verschillen te matigen.

Misschien moeten we een andere visie op die tegenstellingen en verschillen en op hun betekenis ontwikkelen dan besloten ligt in de opvattingen die ons uit het verleden zijn overgeleverd. Misschien moeten we niet langer de opvattingen zelf centraal stellen, maar de veel fundamentelere verhouding van iedere menselijke opvatting tot het ongrijpbare. Misschien moeten we ons niet langer afvragen welke opvattingen waar en welke onwaar zijn. Maar moeten we onder het oppervlak van deze verhoudingen duiken, hun vlottende betekenis in de stroom van de geschiedenis vatten en zo vanuit hun samenhang hun historische zin trachten te begrijpen.

Een zodanig begrip kan niet eenzijdig, vanuit één van de konkurrerende opvattingen worden verkregen. Niet als een momentopname noch als een optelsom van momentopnamen. Het vereist dat men zich openstelt voor elkaars opvattingen, zonder die over te nemen, maar met begrip voor de betrekkelijkheid van elk van die opvattingen. Het vereist bovendien dat de betrokkenen vanuit een dergelijke instelling met elkaar kommuniceren.

In dat proces heeft het humanisme naar mijn overtuiging een rol te spelen. En niet een marginale, maar een centrale rol. Vooral ten opzichte van die geloofsovertuigingen die hun eigen zekerheden meer verabsoluteren naarmate zij zich meer opsluiten in een kring van eigen geloofsgenoten.

Die rol valt het humanisme toe op grond van zijn openheid voor andere opvattingen en voor het bestaan van een verscheidenheid aan levensovertuigingen. Hij valt het humanisme ook toe om-

dat steeds minder mensen zich in een eigen kring van geloofsgenoten willen afsluiten van anderen met andere overtuigingen.

Humanisme impliceert openheid naar anderen. Dat wil echter niet zeggen dat het iedereen over een kam scheert. Aan de ene kant zal een humanist zich militant opstellen tegenover alle vormen van diskriminatie. Aan de andere kant zal een humanist mensen die daardoor of door andere oorzaken in nood geraken willen bijstaan. Dat zijn praktische, vitale keuzes, die principieel niet verschillen van de keuze voor de voortzetting of de beëindiging van het eigen bestaan. Er zijn situaties waarin je dat eigen bestaan in de waagschaal zet, bijvoorbeeld tegen diskriminatie. Op zulke momenten zijn redeneringen in feite vaak beslissingen om dat niet te doen.

Welke aktiviteit of vorm van aktiviteit je ook kiest, samenwerking zal de effektiviteit daarvan kunnen vergroten. In veel gevallen kan dat het best in een vast verband, in een organisatie dus, gebeuren. Het Humanistisch Verbond is zo'n organisatie; ik zie zijn voornaamste taak daarin gelegen. De omvang van die taak is de laatste tientallen jaren gegroeid en groeit nog steeds als gevolg van een toenemende ontkerkelijking en een gelijktijdige behoefte aan bezinning op levensvraagstukken.

Gegevens van het Sociaal en Cultureel Planbureau, maar ook van Bommeljee en Doorn die in 1987 opnieuw de buitenkerkelijkheid in Nederland onderzoeken, laten zien dat op dit moment ongeveer de helft van het Nederlandse volk buitenkerkelijk is. Uit de kijk- en luisteronderzoeken van de NOS is af te leiden dat ongeveer de helft daarvan zich verwant voelt met het humanisme. Het ledental van het Humanistisch Verbond staat in geen verhouding daartoe. Dat is, zoals eerder op dit congres ook mijn ambtsvoorganger Rob Tielman al zei, begrijpelijk en verklaarbaar uit het feit dat humanisten overtuigde individualisten zijn. Dat ledental kan daarom niet gelden als een maatstaf voor een aantal humanisten in ons land en evenmin voor de aantallen mensen die behoefte hebben aan bepaalde vormen van raad, steun of zorg op humanistische basis. Voor het bepalen daarvan zijn andere gegevens nodig dan het ledental. Het ware te wensen dat ook anderen en vooral de overheid zich met kracht inzetten voor deze vorm van objektiviteit en billijkheid.
Degenen die deze boot met een beroep op „historisch gegroeide verhoudingen" of andere ontwijkende redeneringen proberen af te houden, zou ik op dit moment op één fundamenteel gegeven willen wijzen. Voor mensen in nood zijn de zekerheden en stelligheden van anderen niet altijd een stut of steun. Zij kunnen zelfs een extra kwelling opleveren. Mede daarom behoort de keuze van degeen bij wie men om steun, raad of hulp wil aankloppen tot de meest fundamentele rechten die mensen toekomen. Dat geldt voor christenen niet anders dan voor humanisten en het geldt voor de keuze van een humanist niet anders dan voor de keuze van een christen.
Wie mensen in dit opzicht gelijke kansen onthoudt, doet daarom iets heel schadelijks. Hij benadeelt niet alleen bepaalde mensen ten gunste van anderen. Hij schendt daarmee ook beginselen van menselijke solidariteit en tornt daardoor aan de grondslagen van een vreedzame samenleving.

Het gaat in het humanisme om een niet op te heffen onzekerheid die alle mensen gelijkelijk verenigt en die openheid en verdraagzaamheid van hen eist

De medaille van mijn voorzitterschap heeft twee kanten. Aan de ene kant ervaar ik mijn voorzitterschap als een opdracht om bij te dragen tot een voortgaande verdieping en bezinning op vragen van mensen in onzekerheid. Aan de andere kant zie ik het evenzeer als mijn opdracht om op te komen voor mensenrechten, tegen inbreuken daarop en tegen belemmeringen voor hun verwerkelijking.
Bezinning mag niet in de weg staan van de aktiviteiten die ik zojuist noemde. Zij moet daarentegen hun richting en vorm bepalen. Zowel voor die aktiviteiten als voor bezinning is de samenwerking van mensen nodig. Ik zie het Humanistisch Verbond als een landelijk centrum hiervoor. Ik hoop in het voetspoor van Rob Tielman en van onze voorgangers en in samenwerking met u als leden, bestuurders en medewerkers aan de groei van dat verbond te kunnen bijdragen.

Muziek ontstaat niet door steeds dezelfde noot aan te slaan. Ook niet door alle noten tegelijk aan te slaan. Maar alleen door hen achtereenvolgens in verschillende intervallen te laten opklinken. Iedere noot heeft dan een waarde die afhankelijk is van de voorafgaande en is mee bepalend voor die van de volgende. Om muziek te horen moet men noten in dat soort verhoudingen, als stemmen in een koor, beluisteren; niet alleen de kracht van één noot of van één afzonderlijk akkoord willen ondergaan. Voor humanisten gaat het er niet om een eigen noot in het geheel van alle levensovertuigingen te laten horen. Uitsluitend in hun samenklank is de zin te ontdekken van een geschiedenis waarin mensen ieder op hun manier trachten vorm te geven aan dezelfde fundamentele onzekerheid die hun leven beheerst.

Jan Glastra van Loon

Reakties op artikelen in de Humanist en op gebeurtenissen in en om het HV en het humanisme zijn welkom. Brieven van lezers zullen zoveel mogelijk in deze rubriek worden geplaatst. Indien daar aanleiding toe is mét kommentaar of naschrift. Houd uw reaktie kort. Lange brieven worden niet geplaatst of door de redaktie ingekort.

Vervolg van pagina 3

immers geen toestemming van de betrokkenen voor het plaatsen van het SILA-signaal. Zij vond het genoeg als de kerken hun leden zouden voorlichten over de nieuwe wijze van registreren. Kerkleden die het SILA-kenmerk niet wensten te krijgen, moesten zich maar laten uitschrijven, dan was dat meteen geregeld.

Verstrengeling

Bij een dergelijke verstrengeling tussen kerkelijke en gemeentelijke administratie wordt de financiële tegemoetkoming van 15,5 miljoen tot sinterklaasgeschenk. Bovendien houden de gemeenten dan de fiktie in stand, dat zo'n tien miljoen Nederlanders kerkelijk zijn. Veel mensen zijn zich er echter niet van bewust dat zij als lid van een kerkgenootschap staan geregistreerd. Als zij een brief van de kerk thuis krijgen, verdwijnt die in negen van de tien gevallen in de prullenbak. Die mensen reageren niet op de mededeling dat zij een SILA-signaal bij hun naam krijgen en blijven dus, in de opzet van staatssekretaris De Graaff-Nauta, (ongewenst) als kerklid geregistreerd.

Om welke aantallen het gaat, blijkt uit recente cijfers (mei 1987) van Onderzoeksbureau Interview. In het kader van een (herhalings)onderzoek van Yvette Bommeljé en Peter Doorn naar (buiten)kerkelijkheid in Nederland heeft Bureau Interview de vermeende en de geregistreerde buitenkerkelijkheid in gemeenten met meer dan honderdduizend inwoners met elkaar vergeleken. In opdracht van het HV ging Bureau Interview na hoeveel mensen zich naar eigen zeggen tot een kerkgenootschap rekenden en hoeveel er bij de gemeente als zodanig stonden ingeschreven. Het resultaat komt overeen met wat we altijd al vermoedden, maar toch schokkend is als je het in cijfers ziet uitgedrukt.
Van drie gemeenten, Rotterdam, Utrecht en Breda, hebben de onderzoekers de gegevens beschikbaar gesteld, vooruitlopend op de publikatie van het volledige onderzoek in oktober.
In alle drie deze gemeenten is het aantal mensen dat zegt „geen godsdienst" te hebben aanzienlijk groter dan het aantal mensen dat als buitenkerkelijk staat geregistreerd (zie tabel). De verschillen lopen uiteen van bijna twee keer zoveel feitelijke als geregistreerde buitenkerkelijken in Rotterdam tot ongeveer drieëneenhalf keer zoveel in Breda. Vooral degenen die zich „niet-godsdienstig" noemen maar als rooms-katholiek te boek staan zijn „verantwoordelijk" voor dit verschil. Het bij de gemeenten geregistreerde aantal rooms-katholieken loopt uiteen van 23 procent (Rotterdam) tot 75 procent (Breda). Het aantal mensen dat zich daadwerkelijk als rooms-katholiek beschouwt ligt daar ver onder, uiteenlopend van 10 (Rotterdam) tot 48 procent (Breda).

Tandenknarsend

Deze gegevens wettigen de hier en daar al geopperde veronderstelling, dat registratie op basis van toestemming het aantal geregistreerde kerkleden van tien naar vier miljoen zal doen dalen. Tandenknarsend zijn de kerken dan ook in het geweer gekomen tegen twee moties van Kohnstamm (D66) die – met CDA en klein rechts tegen – door de Tweede Kamer zijn aanvaard.
Als de gemeente gaat registreren ten behoeve van de SILA, mag het niet zo zijn dat de kerken uitmaken wie er in de gemeentelijke bevolkingsadministraties van een SILA-kenmerk worden voorzien, aldus Kohnstamm. „Het stellen van de vraag of iemand in de bevolkingsadministratie geregistreerd wil zijn met een knipperlicht dunkt mij een taak van degene die het beheer hierover voert. Dus niet een taak van degene die de schijn van partijdigheid niet kan vermijden." De moties luidden: De Nederlandse burger moet in de toekomst uitdrukkelijk toestemming geven voor het al dan niet voorzien van de persoonslijst van de gemeente van het computersignaal SILA. Geeft hij die toestemming niet, dan verstrekt de gemeente geen gegevens meer aan kerken over geboorte, overlijden, huwelijk en/of verhuizing.

GODSDIENST:	eerste cijfer: gegevens burg. stand tweede cijfer: steekproef Interview BV 1987 BREDA	UTRECHT	ROTTERDAM
Geen	12% – 43%	30% – 69%	37% – 69%
RK	75% – 48%	34% – 15%	23% – 10%
NH	5% – 6%	17% – 9%	18% – 11%
Ger.	2% – 1%	6% – 4%	7% – 6%
Overige	6% – 1%	13% – 3%	14% – 4%

Niet om macht?

Volgens de kerken gaan deze moties in tegen het belang van de burgers (lees: ingeschreven kerkleden). De kerken verwarren eigen belang (hun grote ledental zo veel mogelijk in stand houden) met het belang van de ingeschrevenen bij de gemeentelijke bevolkingsadministraties. Slechts een deel van die ingeschrevenen zal er belang bij hebben c.q. er prijs op stellen als kerklid te worden geregistreerd, zo blijkt uit de gegevens van Onderzoeksbureau Interview. Om dat belang aan (bijna) allen toe te schrijven is paternalistisch en in strijd met het recht van mensen op zelfbeschikking.

Het verweer van de kerken dat het hen niet om de macht van het getal gaat, doet in dit licht bezien ongeloofwaardig aan. Het aantal kerkleden mag dan niet van belang zijn voor de financiering van het personeelsbeleid, de zorg voor gebouwen en andere voorzieningen. Het is dat wel voor de overheidsfinanciering van konfessionele aktiviteiten op het gebied van geestelijke verzorging, de planning van scholen, ziekenhuizen, bejaardentehuizen en dergelijke. Rekening houdend met deze gevolgen, betekent de aanvaarding van de moties Kohnstamm door de Kamer een aantasting van de oververtegenwoordiging van de kerken; een omzetting van fiktie in werkelijkheid.

Ingrid Cramer

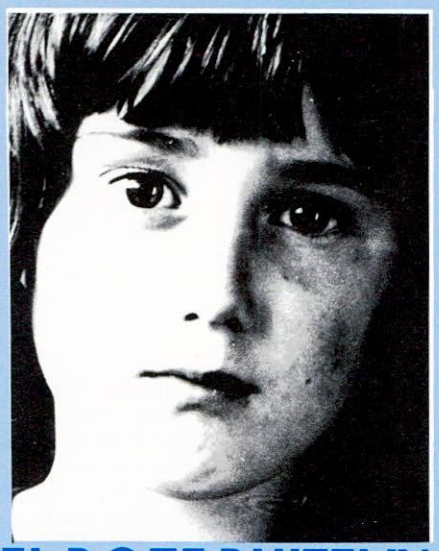

HOEVEEL BOZE BUITENWERELD KAN EEN KIND AAN?

Aan een klein meisje

Dit is het land, waar grote mensen wonen
Je hoeft er nog niet in: het is er boos
Er zijn geen feeën meer, er zijn hormonen
en altijd is er weer wat anders loos

En in dit land zijn alle avonturen
hetzelfde, van een man en van een vrouw.
En achter elke muur zijn and're muren
en nooit een eenhoorn of een bietebauw.

En alle dingen hebben hier twee kanten
en alle teddyberen zijn hier dood
En boze stukken staan in boze kranten
en dat doen boze mannen voor hun brood

Een bos is hier alleen maar een boel bomen
en de soldaten zijn niet meer van tin
Dit is het land waar grote mensen wonen.
Wees maar niet bang. Je hoeft er nog niet in.

Annie M. G. Schmidt

Mensen hebben vaak de prachtigste theorieën over hoe je kinderen moet opvoeden. Ze weten precies wat ze wel en vooral wat ze niet – nooit! – zouden doen. Maar als er eenmaal kroost is, blijft er van die zekerheid weinig over. Dan slaat de twijfel en paniek toe. Je hebt een kind op de wereld gezet, maar hoe breng je het groot? Het kind behandelen als een onmondig wezen of als een volwassene in het klein? Zoveel mogelijk vrijlaten of angstvallig afschermen voor het land waar grote mensen wonen?
Ingeborg van Teeseling (moeder van Hasse – bijna 2 jaar) vroeg het kinderboekenschrijfster Annie M. G. Schmidt, Jeugdjournaal-verslaggeefster Marga van Praag en aan pedagogiehoogleraar Lea Dasberg.

„Kind? Ja, dat zou ik willen wezen. Willen blijven ook. Ik heb eens een gedicht geschreven: *Aan een klein meisje* (zie Links-ivt). Dat zegt het eigenlijk al. Ik zeg niet dat kinderen onschuldig maagdelijk, rein en liefdelijk zijn. Dat is onzin. Maar grote mensen zijn vaak bedorven, verpeste kinderen. Scheefgetrokken door de maatschappij, de school, hun ouders. Dat zie ik vaak om me heen en dat is zo zonde, al die verworden kinderen. Natuurlijk kun je niet altijd kind blijven.
Het is ook de taak van een mens om rijp en volwassen te worden. Maar heel vaak wordt dat een eng soort volwassenheid. Hoe je beter volwassen kunt worden weet ik niet. Ouders verwringen hun kinderen altijd. Uit liefde meestal, maar ze maken van alles stuk. Hoe dat beter kan weet ik ook niet. Ik denk dat ze het eigenlijk altijd verkeerd doen. Dat is zeer pessimistisch, ja. Want de oplossing is ook niet dat volwassenen zich niet met kinderen bezig moeten houden. Dan voelen ze zich in de steek gelaten en stuurloos.
Nee, volwassenen moeten wel degelijk normen stellen en zeggen wat wel en niet mag. Anders moet het kind dat zelf gaan uitzoeken, later vaak, op een leeftijd dat het niet meer kan, dat het hard tegen hard gaat in plaats van geleidelijk. Dus wel normen stellen. Maar toch zal het altijd fout gaan. Ouders dringen hun kinderen altijd iets verkeerds op. Iedereen legt de oorzaak van zijn problemen bij zijn jeugd. Scheiding, depressie, minderwaardigheidskomplex? Geef je ouders maar de schuld! Aan de ene kant is het een heel populaire smoes om niet zelf verantwoordelijk te hoeven zijn voor je eigen moeilijkheden. Het is een trend, die wel weer zal overgaan. Mensen zullen zich moeten realiseren dat ze het toch zelf moeten doen, bij wie de schuld dan ook mag liggen.
Toch blijft het een groot menselijk tekort dat ouders de baas kunnen zijn over kinderen, macht hebben over kleine, machteloze wezens die zich nog zo voelen ook. Opvoeding is puur arbitrair. De ene ouder doet het heel streng en dat is niet goed. De ander doet het heel vrij, wat ook niet blijkt te kunnen. Volwassenen proberen maar wat en kinderen moeten daarin mee. Omdat zij geen macht hebben.

Opvoeden is het moeilijkste dat er is. Het is een onmogelijke taak. Ik geloof zelfs dat het helemaal niet kan. Hoe het dan wel moet? Hoe weet ik dat nou? Ik ben geen deskundige, geen opvoeder. Ik schrijf boeken, sprookjesboeken. Als je mij vraagt wat de werkelijkheid is weet ik het niet, die ken ik niet. Behalve dat die op honderdduizend manieren te interpreteren is. Ik schrijf sprookjes en hervorm dus de werkelijkheid tot pratende dieren en andere onmogelijkheden. Later, láter dus, blijkt dan dat er ook nog een boodschap in zat.
Ik ga nooit zitten schrijven met het idee: nu eens iets over het milieu of over etnische minderheden en hoe erg het wel niet is. Een boodschap aan de kinderen? Nee, maar achteraf blijkt er vaak wel een rode draad te zijn. Het winnen

van het kleine, machteloze zwakke. Dieren, planten, kinderen. In Minoes zijn het de katten die slimmer, beter, liever zijn dan de volwassenen. In *Pluk van de Petterflet* is het een klein jongetje met een speelgoedkraanwagen en een kakkerlak, die, alléén bovendien, in een flatgebouw wonen. En nooit is er een kind dat vraagt: waar is zijn moeder, heeft hij geen vader, moet hij niet naar school? Waar hij het geld vandaan heeft kan ze ook niet schelen. Gewoon, het is zo. Dat vind ik leuk, ze aksepteren wat ik bedenk, gaan mee in mijn fantasie. Volwassenen zijn dat kwijt, die stellen altijd praktische vragen. Dat ze dát missen is een van de redenen waarom ze kromgroeien. Verbeelding, het mooie verhaal, het goedkomen aan het eind. Ze zijn hun vleugels kwijt. Het vermogen om een ideële maatschappij om zich heen te bouwen. In deze rationele maatschappij is dat verloren gegaan. Vooral deze tijd is heel vervelend. Een

Een echte Nederlandse voorjaarsdag. Sneeuw, ijzel en kankerende mensen op straat en in de tram. Annie M .G. Schmidt is al dagen het huis niet meer uitgeweest. Slechte benen en „oud, dus wankel." Door ruimtes vol stapels en kasten boeken heeft ze me het souterrain ingeroepen. We zitten aan tafel, zij met kat op schoot me aankijkend. Denk ik. Denkt zij. Want zien kan ze me nauwelijks. En voor het eerst besef ik hoe belangrijk oogkontakt is tijdens een gesprek. Dit maakt me onzeker, evenzeer tastend in het duister als zij zal zijn.Toch kan ik een tikje opluchting ook niet ontkennen. Want dit is een échte autoriteit en ik was een beetje bang voor ons gesprek. Via deze vrouw ben ik opgevoed. Voorgelezen uit Jip en Janneke, de Spin Sebastiaan, het Schaap Veronica. En voorgezongen: Dikkertje Dap, Stekelvarkentje's wiegelied en de liedjes uit „Ja zuster, nee zuster." Mijn wereldbeeld is gevormd door gedichten als „Ik ben lekker stout" en over het beertje Pippeloentje (op een sok en op een schoentje). Die ik na al die jaren zo aan mijn dochter kan vertellen.

Door Ingeborg van Teeseling

Foto: Peter Pennarts

ANNIE M.G. SCHMIDT

KINDEREN KUNNEN VEEL HEBBEN ALS JE HUN BASISVEILIGHEID MAAR NIET AANTAST

JE MOET KINDEREN HET GELOOF GEVEN DAT HET GOEDE KAN OVERWINNEN, HOORT TE OVERWINNEN EN OVERWINNEN ZAL

tijd van macht, machtsstrukturen, meedoen, yuppies. Dat vind ik heel treurig. Daarom zou ik graag kind willen blijven. Maar als het dan volwassen moet, heb ik liever de ideeënrijkdom, idealenrijkdom van bijvoorbeeld de zestiger jaren. Niet wat uitwerking of resultaten betreft, want daar ben ik niet zo van onder de indruk. Maar bepaalde tijden hebben elan. Niet alleen in de politiek, maar vooral in de kunst en literatuur. En dat is per slot het leven, daar gaat het over. De kracht van het nieuwe, het enthousiaste in de kultuur, die mis ik nu een beetje. Er is niet één grote stroom, én min of meer gezamenlijke richting. Er gebeurt wel veel, maar klein en versnipperd. En, heb ik het idee, van weinig eeuwigheidswaarde, van weinig importantie.

Ik ben zeer beïnvloed door de stroming die de afgelopen twintig jaar door de opvoeding loopt. Schei uit met opvoeden, schei uit met beleren. Je moet kinderen hun gang laten gaan, hun eigen ondekkingen laten doen. En daar hoort ook bij dat alles uit elkaar moet, horloges, televisies, radio's. Onderzoek, proberen. Dat idee zit volop in mijn werk. Laat kinderen doen wat ze zelf leuk vinden, laat ze vrij. Zo veel mogelijk, dus zonder dat het uit de hand loopt. Want ze mogen noch feitelijk noch moreel uit het raam vallen. Zoals je een kind voor de tram weghaalt kun je het ook een tik geven of bestraffend toespreken. Wat niet kan, kan niet. Er zijn grenzen, ook voor kinderen. Zéker voor hen."

Willem Wilmink heeft eens gezegd dat we veel te tolerant zijn voor kinderen. Dat we alles maar leuk en goed en prachtig vinden. En dat het daarom van die vervelende zeikerdjes worden.

„Daar ben ik het helemaal mee eens. Dat is precies wat ik bedoel."

Zijn kinderen door die jaren heen veranderd? Waren de kinderen die De Spin Sebastiaan of Abeltje lazen anders dan nu de lezers van Otje of Pluk van de Petteflet zijn?

„Ik ben geen kinderkenner, ik ga weinig met kinderen om. Ik kan alleen maar iets zeggen over kinderen n.a.v. wat ze lezen. Vroeger was ik bibliothecaresse en moest ik dat dus weten, nu als schrijfster is dat niet veel anders. Ik weet dus wat ze willen lezen. En dat was toen hetzelfde als nu. Dat is maar marginaal veranderd. Door de televisie en wat kinderen daardoor van de wereld afweten, zijn ze wel jonger aan een boek toe dan vroeger. Kinderen zijn vroeger wijs, ze weten veel meer van de wereld om hen heen. Dat vind ik goed, prima. Toch blijft het dan merkwaardig dat kinderen van dezelfde boeken blijven genieten. *Jip en Janneke*, al dertig jaar oud, wordt nog steeds stukgelezen. Dat is dan wel werkelijkheid en die verandert blijkbaar niet wezenlijk. Kleine gebeurtenisjes, buiten spelen, in de lift gaan, boodschappen doen. Dat zijn dingen waar elk kind mee te maken krijgt. Dus voelen ze zich veilig bij zo'n boekje. Lekker gezellig en geborgen en toch een beetje stout mogen zijn. Zich vies maken, iets breken, ergens vanaf vallen. Zalige dingen, blijven kinderen heerlijk vinden. Als ze wat ouder worden, een jaar of vier, willen ze meer spanning en avontuur. Iets beleven, hoe onwaarschijnlijker hoe beter. Daarvoor heb ik *Minoes en Otje* geschreven. Boeken met veel spanning, veel gevaar, maar het loopt toch goed af. Dat is mijn enige dogma: er moet een vrolijk einde aan. Anders wil ik het zelf ook niet lezen. En kinderen raken er net zo van in de war."

Toch zijn er de laatste jaren veel boeken geschreven over zware problemen met een einde waarin mensen dood gingen of het anderszins nooit meer goed kwam.

„Ja, ik vind dat prima hoor, als iemand dat wil schrijven. Maar ik zou het nooit doen. Dat zijn boeken met een boodschap en een boodschap in de kunst vind ik uit den boze. Een boek met een verhuld evangelie vind ik vreselijk. In de volwassenenliteratuur pik je dat toch ook niet? Nou, kinderen zijn niet veel anders. Freek de Jonge zegt: boodschappen doe je bij de kruidenier en niet in de kunst. Je moet niet beleren, je moet niet opzettelijk opvoeden. Dat is mijn standpunt. Een artistiek standpunt, geen opvoedkundig standpunt. Want daar heb ik dus geen boodschap aan. Natuurlijk gaan kinderen vragen stellen. Prima. Daarvoor kunnen ze naar hun ouders, vriendjes, familie, leraren. Ze kunnen naar het Jeugdjournaal kijken. En een goed geschreven boek over gijzelingen of derde wereld of derde wereld of euthanasie vind ik ook best. Als het maar uit het hart komt, met liefde, ervaring, kennis en vakmanschap geschreven is. het moet écht zijn en geen vorm om de boodschap in te verpakken. Dat vind ik onartistiek. Nee, mijn argument is niet dat de tere kinderziel niet bestand is tegen enge verhalen met ellende. Dat geloof ik niet. Je pikt op wat je kunt hanteren, de rest laat je vallen. Maar een goed einde blijft een voorwaarde.

Ik kan me nog goed herinneren dat ik als klein kind, bij gebrek aan beter, ook de boekjes van de zondagsschool las. Daar was er een bij over een „ketter" die was vastgezet in de gevangenis. Hem wachtte marteling en de brandstapel. Dat boek beschreef de pogingen van de familie om hem vrij te krijgen. Wat lukte! Ik was in-gelukkig. Todat hij op de laatste pagina toch nog opgepakt, gemarteld en verbrand werd. Dat heeft bij mij een wond geslagen, dat is voor mij traumatisch geweest. Dat het zo erg mis kon gaan in het leven! Dat maakt me treurig en depressief, jazeker. Dus je moet wel degelijk oppassen hoe en wat je schrijft voor kinderen. Ze kunnen veel hebben als je maar hun basisveiligheid niet aantast. De held mag niet ten onder gaan. Het goede, het zwakke overwint. Ik zoek dat zelf ook. Ik wil me veilig en geborgen blijven voelen."

Dan zijn er dus altijd mensen die zeggen dat je dat niet kunt maken. Dat in de grote boze buitenwereld ook niet alles goed afloopt en dat je ze daarop moet voorbereiden.

„Daar ben ik het niet mee eens. Ik geloof dat zeker kleine kinderen veiligheid en geborgenheid nodig hebben en dat je ze die ook moet geven. Juist om er tegenaan te kunnen, later. Je moet ze het geloof geven dat het goede kan overwinnen, hoort te overwinnen en overwinnen zàl. Ik denk niet dat je ze dan teveel beschermt. De lessen van het tegendeel krijgen ze genoeg, de hele dag door. School. Televisie, vriendjes.

In het gewone leven zit veel onrechtvaardigheid. Maar daar kun je wat aan doen, omdat het leven doorgaat, er weer een volgende dag komt. Een boek houdt op, met een slot, een einde. Dat is definitief, dat kun je niet meer goedmaken. Het leven heeft de hoop dat het morgen weer goedkomt. Een belofte. Daarom kun je een boek niet eindigen met „jammer dan, zo is het leven, het is een verloren zaak." Dat is het afnemen van alle hoop en dat is niet eerlijk."

Hoop is heel belangrijk voor Annie M. G. Schmidt. Zoals ook blijkt uit haar gedicht „De mislukte fee" dat verhaalt over een fee met sproeten die door haar moeder als mislukt naar koning Barrebijt gestuurd wordt in de hoop op een nederig baantje als keukenmeid. Aan het hof gekomen vergist ons zenuwachtige feetje zich en stelt zich in plaats van „fee met sproeten" voor als „spree met foeten".

Het verhaal eindigt dan met de volgende prachtige regels:

Nu woont het feetje al een tijd
aan het hof van koning Barrebijt
en niet als keukenmeid, o nee!
Ze is benoemd tot oppersprее.

Ze heeft een gouden slaapsalet
en gouden muiltjes voor haar bed
En alle heren aan het hof
die knielen voor haar in het stof
Waaruit een ieder weer kan lezen
dat men als fee mislukt kan wezen
maar heel geslaagd kan zijn als spree
Dit stemt ons dankbaar en tevree.

„Ik weet dat er alle reden is voor pessimisme. De wereld kan met hetzelfde gemak de slechte als de goede kant opgaan. Facisme, oorlog. Dat is natuurlijk gruwelijk, maar ik ben geen pessimist, ook geen kultuurpessimist. Ik geloof in golfbewegingen, stromingen, oplevingen. Ik ben geen doemdenker. De mens is onuitputtelijk en oeverloos. Hij zal altijd weer wat nieuws bedenken. Mensen zijn geweldig. Het komt altijd wel weer goed, het boek is nog niet uit." ■

Ingeborg van Teeseling

Voor wie Annie M. G. Schmidt (weer) eens wil gaan lezen maakt Querido het makkelijk. Enige maanden geleden kwam „Tot hier toe" uit, een bundeling van gedichten en liedjes voor volwassenen. In augustus verschijnt „Ziezo", de komplete verzameling kinderversjes.

MARGA VAN PRAAG

Ik heb de neiging haar te karakteriseren als „de vrouw van de v's". Alle trefwoorden die op haar van toepassing zijn, lijken daar namelijk mee te beginnen. Verlegen, vriendelijk , veelzijdig, verantwoordelijkheid en het Vak. Maar vooral „Veel" en dat moet zeker met een hoofdletter. Veel praten, met ingewikkelde bijzinkonstrukties. Kijken, zitten, staan, lachen. Alles met volle overgave en aandacht. Waar ze is, daar is ze. En dat zul je weten ook. Of je nou premier Lubbers bent of de zesde groep van een basisschool. Ze houdt je bij de les, vangt je met soms kinderlijk aandoende intensiteit. Het kan dan geen bewuste methode zijn, maar als zij er is ben jij er ook. Meepratend, meedenkend, meedoend.
Vrijwel elke avond om kwart voor zeven zien we daar in het Jeugdjournaal het resultaat van. Begrijpelijke, en zeker geen domme verhalen krijgt ze uit haar geïnterviewden. Ze dwingt ze tot duidelijke taal, die vooral bij politici onthullend kan werken.
Het is avond in Hilversum en achter de tafel in een warme doorzonwoning zit Marga van Praag, „kinder" journaliste en moeder.

VAN HET JEUGDJOURNAAL ZAL GEEN KIND NACHTMERRIES KRIJGEN

Foto: Maurice Boyer

„Ik heb een hele aardige, warme, beschermde, gedisciplineerde jeugd gehad. Ik ben grootgebracht in een tijd met sowieso meer discipline en ik merk nu dat dat een voordeel was. En waren meer regels, het was strakker. Ook de scholen; ik heb echt op de oude manier les gekregen. Dat had ook veel nadelen. Je werd bang gemaakt, je was onderdanig, je durfde weinig te zeggen.
Mijn ouders hebben veel meegemaakt in de Tweede Wereldoorlog, als joodse Amsterdammers. Ik ben van na de oorlog, van '46, en ik weet uit gesprekken met mijn moeder hoe moeilijk het was om na alles wat zij had meegemaakt, toch kinderen op de wereld te zetten. Dat soort doem telde zwaar, ook bij mij als kind. Ik voelde me zeer verantwoordelijk voor mijn ouders. Vond dat ik ze

moest ontzien, beschermen, niet teleur mocht stellen. Dat was één van de nadelen.
Als ik nu kijk naar mijn zoon, is dat anders. Ik probeer hem niet te veel te belasten en zo is het een hele open jongen geworden. Ook op school. Als ik zie hoe hij omgaat met zijn juf, die hij bij de voornaam noemt, die hij alles vertelt. Dat vind ik fantastisch, maar ik weet niet hoe dat in de toekomst gaat. Misschien heeft hij juist wel behoefte aan een strakke leiding en die heeft hij niet. Ik vind het houvast uit mijn jeugd heel prettig, en ik denk dat dat de reden is dat ik een stootje kan hebben. Ik weet niet of mijn zoon stuurlozer zal worden."

Hoe was Marga van Praag toen ze tien was, de leeftijd die Daniël nu heeft?
„Ik was heel begaan met alles op de wereld. Me zeer bewust van mijn joodzijn. Verantwoordelijk voor in de eerste plaats mijn ouders, maar verder voor alles en iedereen die verdrukt werd of onrechtvaardig behandeld. Dat kun je al lezen in mijn eerste opstel, uit de derde klas lagere school. Bij Daan is dat veel minder, maar misschien ben ik wel een oude trut dat ik dat zeg. Niet dat het hem niet kan schelen, maar hij maakt duidelijker keuzes voor zichzélf. Pasgeleden lag het enig overgebleven familielid van mijn moeder op sterven. Daniël was erg aan haar verknocht, maar wilde niet mee naar de begrafenis. „Nee zeg, als jij dood gaat kan ik er niet onderuit, maar nu hoeft dat nog niet." Dan denk ik: misschien heeft hij gelijk, maar ik zou dat nooit gezegd hebben als kind. Angst om mijn ouders te kwetsen, dat alleen al. Daan zit daar niet zo mee en ik ben er niet uit of ik dat nou prettig moet vinden of juist niet.
Hij is ook heel zeker van zichzelf, wordt niet gehinderd door enige bescheidenheid. Hij zei net ook tegen jou toen je vroeg of hij goed kon schaatsen: „Ja hoor, ik vlíeg over het ijs, echt." Dat zou je van mij niet gehoord hebben. Hij leeft veel makkelijker."

Waar komen dan al die verhalen van depressieve, droevige kinderen vandaan?
„Dat is de andere kant. Als ik zie hoe bij hem op school kinderen gepest worden, schrik ik me dood. Dát is keihard. Hele terreurgroepen. Er is een jongetje weggepest. Uitgestoten. En dat is het ergste dat een kind kan overkomen. Dat vond Daan trouwens wel rottig. Hij is dat jongetje ook gaan opzoeken. En dan denk ik: toch een kind van mij. Ik weet het niet. Aan de ene kant wil ik hem beschermen, iedereen in elkaar slaan die hem pijn doet. Maar overbeschermen werkt ook niet. Dán kan hij het later misschien niet aan in het leven. Het is in deze maatschappij heel moeilijk om een weg te vinden. Ik probeer hem weerbaar te maken. Er is ook niks van te zeggen. Bescherming in je jeugd kan de basis voor de rest van je leven zijn, maar je ook de vernieling in helpen.
Je moet van een kind houden, dat is volgens mij het belangrijkste."

Dasberg vindt het gevaarlijk om kinderen klein te houden, wat je snel doet als je iemand beschermt.

BESCHERMING IN JE JEUGD KAN DE BASIS ZIJN VOOR DE REST VAN JE LEVEN. MAAR JE OOK DE VERNIELING IN HELPEN

„Ik ben het met haar eens dat je een kind serieus moet nemen, als een mens moet behandelen. Anders kweek je verbeten, achterdochtige, weinig flexibele, moeilijke volwassenen. Je moet kinderen nooit het idee geven dat ze niks zijn. Maar wat weet ik ervan? Op een dag kwam er een kind uit mijn buik en was ik opeens moeder. Daarvóór vroeg nooit iemand me iets over kinderen. Overal moet je diploma's voor hebben, maar iedereen mag maar kinderen krijgen en er mee doen en knoeien wat hij wil. Daar zal ik me over blijven verbazen.
Maar ervaring heeft me geleerd dat je goed naar kinderen moet luisteren en iets moet doen met wat ze zeggen. Alleen: ergens ligt de grens, die volstrekt arbitrair is en aangegeven wordt door mijn extra aan levenservaring. En natuurlijk door mijn normen. Soms is Daniël daar heel blij mee, omdat hij wil weten tot hoever hij kan gaan, daarom zeurt. Maar blijft staan dat ik hem heel serieus neem en hem nooit in een hoek zal zetten, zeker niet waar andere mensen bij zijn. Want dat is vernederend. Ik zie ook dat mensen die dat vroeger wel overkomen is, daar nu problemen mee hebben. Ze kunnen geen orders aannemen, een baas boven zich hebben, iemand over zich laten beslissen. Omdat ze zich dan net zo gekleineerd voelen als toen."

Ze gaat even naar boven. We praten nu een uur en zo lang mocht Daniël nog lezen. Na tien minuten komt ze terug. Mét boek. „Om hem niet in verleiding te brengen", grinnikt ze.
„Mijn ideaalbeeld van Daan?
Ik hoop dat hij later geen rotzak wordt. Dát hij altijd zal opkomen voor mensen die in de verdrukking zitten. Dat hij andere mensen en meningen respekteert. Dat hij waakzaam zal zijn voor alles wat met onderdrukking, fascisme en terreur te maken heeft. Maar ook geen „Roel met gevoel", want hij moet zich staande kunnen houden in een steeds harder wordende maatschappij. Mensen hebben het nu zwaarder dan twintig jaar geleden. In de zestiger jaren wist ik nog wat rechts en links was. Dat weet ik nu dus niet meer. Alles is veel ingewikkelder, genuanceerder, chaotischer geworden. Kinderen worden overvoerd met informatie. Toen Daniël in de eerste klas zat, had hij een projekt over milieu-vervuiling. In de eerste klas! Dan weet ik echt niet meer of ik dat leuk moet vinden of dat ik denk: geef hem kabouters, spoken, krokodillen. Het is nog maar een kind, overvoer hem niet. Ik zie bij het Jeugdjournaal wel dat kinderen heel erg bezig zijn met de grote problemen in de wereld, dus daarom moeten we ze ook behandelen. Maar dan kan ik er nog wel eens van in de war zijn...Dan denk ik: jeetje, daar doe ik aan mee! Dat vind ik helemaal niet leuk. Dan worden het net afgeknipte wolwassenen. En dat zijn het niet.
Kijk, kinderen zijn van nature heel hard. Een goed voorbeeld was de Challanger die voor ieders ogen in stukken knapte. Daar was een onderwijzeres aan boord, die in de loop van de publiciteit de juf van ieder kind geworden was. Na dat ongeluk zijn psychiaters de scholen ingestuurd, omdat iedereen dacht dat die kinderen dat niet aan konden. Maar het waren de volwássenen die het ergste geschokt waren. In zoverre ben ik door het Jeugdjournaal veranderd. In het begin wilde ik altijd alle ellende van kinderen weghouden. Ik liep konstant te roepen: „Nee hoor, dat zenden we niet uit. Veel te erg." Nu ben ik tot de konklusie gekomen dat kinderen in die maatschappij leven, er konstant mee te maken hebben. Dan kun je ze er maar beter goed over voorlichten. Dat kan in twee minuten, jazeker. Omdat we er elke dag zijn en steeds een klein stukje kunnen uitleggen.
Toch denk ik dat we niet te moeilijk moeten doen over het „beladen" van kinderen. Ik zie aan mijn kind dat hij toch alleen oppikt wat hij aankan. Ik heb hem nog nooit verboden om ergens naar te kijken en alle boeken zijn tot zijn beschikking. Maar hij heeft een natuurlijke grens die hem beschermt tegen dat wat hij niet kan hebben."

„Ik ben eigenlijk meer een gewone nieuwskonsument dan een nieuwsmaker. Ik vraag ook altijd dingen die mij interesseren en waarvan ik denk dat mijn kind ze leuk zal vinden. Dat overlapt vaak, waarschijnlijk omdat ik me ook niet helemaal aan de volwassen wereld heb aangepast.
Van het Jeugdjournaal zal geen kind nachtmerries krijgen. Wij doen ons best iets goed uit te legggen en geen angst en paniek te zaaien. Met Tsjernobyl hebben we er een stralingsdeskundige bijgehaald, die uitlegde dat tien keer spinazie eten net zoiets was als één röntgenfoto van je tanden laten maken. Nou, dat kun je toch geen angstwekkend verhaal noemen. Dat ze er over na gaan denken, ja jeetje, het zit toch zo in elkaar en het is toch ook hun wereld? Ze hebben er gewoon recht op om goed geïnformeerd te worden. Daarom kunnen ze beter naar het Jeugdjournaal kijken dan naar het volwassenenjournaal, waar ze de helft niet van begrijpen. Het is misschien kiezen tussen twee kwaden. Een verschrikkelijk bloedbad móeten we uitzenden, omdat kinderen het ook in de krant en elders op tv zien. Die voelen zich genomen, niet serieus behandeld, als we het niet doen. Je kunt wel een keuze maken in de beelden die je uitzendt. Maar je moet íets laten zien van gruwel, om uit te kunnen leggen hoe vreselijk het is. Het is balanceren op de rand. We zeggen niet: ga maar rustig slapen. Maar we willen ook geen

Lees verder op pagina 21

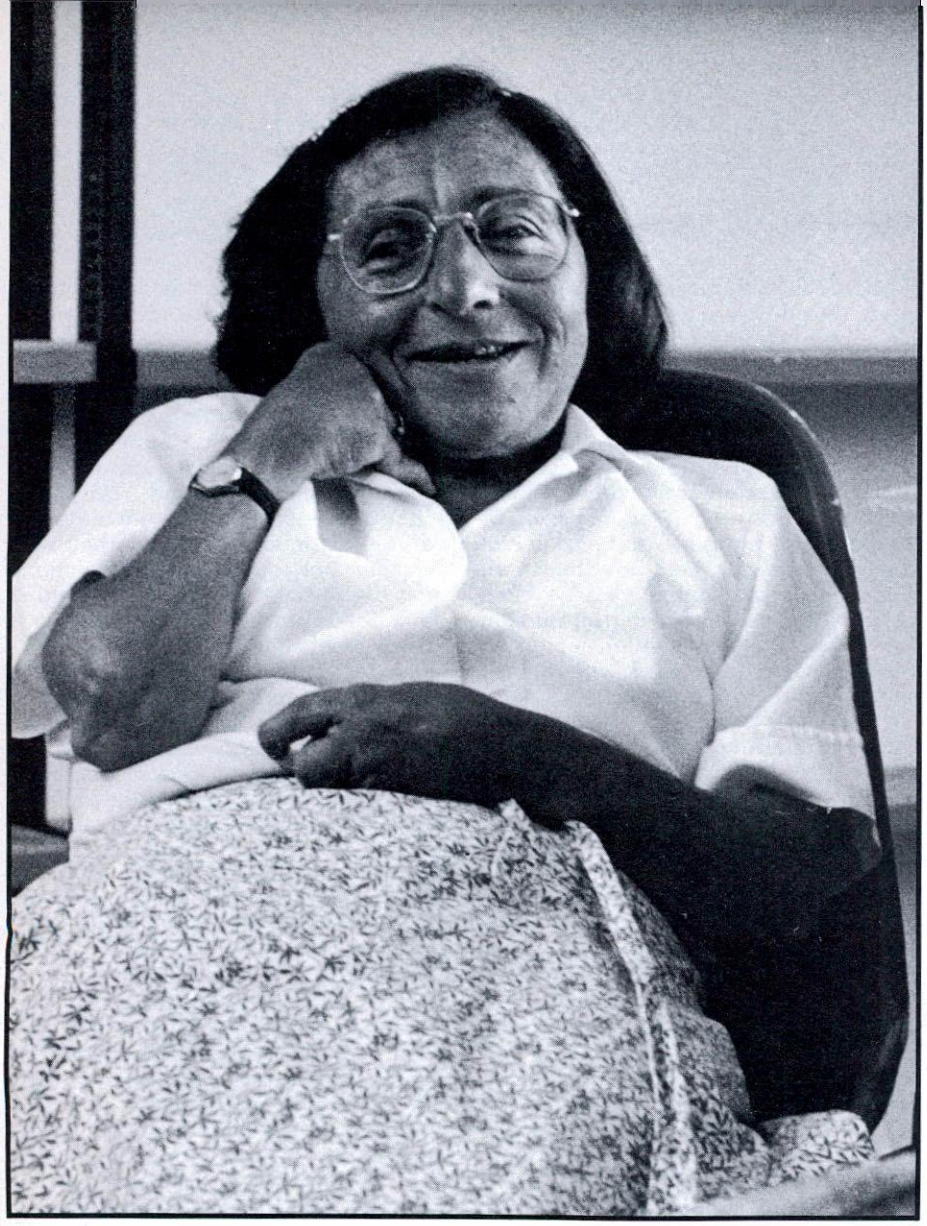

Foto: Ingeborg van Teeseling

„Het joodse volk heeft zo vaak een nieuw leven moeten opbouwen, dat het daar een grote handigheid in ontwikkeld heeft. Dat is iets ingeborens: kan het niet zo, dan kan het wel zus. Fantasie, hard werken, aanpassen, een oplossing vinden. Dus het zal wel niet voor niks zijn dat ik als joodse de „pedagogie van de hoop" verkondig. Het kan ook best zijn dat de reden daarvoor mijn handicap is en de noodzaak die te overwinnen. En de gegroeide overtuiging dat dat kán; dat ik toch de dingen kan doen die ik wil. Dat ik mijn handicap (reuma, ivt) voor een flink stuk heb onderworpen. Dan kun je nog verder gaan en zeggen dat ook dat komt door mijn joodse doorzettingsvermogen, maar dat weet ik niet. Het één zal het ander wel beïnvloeden. Ik ben een vechtertje, ik drijf mijn zin door met een heilig geloof in de toekomst. Ik wil altijd verder. Een goede jood blijft zijn hele leven leren. Er is nooit een excuus om op te houden, om niet méér te willen weten en doen. De blik is naar voren gericht. Op dat idee is ook dit land gebaseerd en daarom doet het me zo'n pijn dat de mensen hier in Jerocham dat geloof verloren hebben. Dat zou ik ze graag willen teruggeven. Ik denk ook dat daar alle reden voor is. Ook deze mensen kunnen alles wat ze willen, alleen geloven ze daar niet in. ▷

LEA DASBERG

JE MOET EEN KIND DE PIJN VAN HET LEVEN NIET ONT HOUDEN

De woestijn. De westerling verwacht Steven Spielberg op de set van zijn nieuwste film. Een science-fiction op een nog onontdekte planeet. In het eerste deel is de aarde vergaan – anders blijf je zo met dat probleem zitten – en hier gaan de overlevenden het opnieuw proberen. Hitte, stof, zand, steen en stilte. Stilte. Kokende heuvels, door wind gevormd, met – zonder twijfel – daarachter weer heuvels. Alleen de smalle strook asfalt herinnert aan mensen, die hier ooit – heel even – geweest moeten zijn. Gevlucht voor de natuur. Onzegbare schoonheid. Meer kleuren grijs, bruin en wit dan er zijn. Niet gemaakt voor mensenogen. Soms staat er midden in die eindeloosheid opeens een richtingaanwijzer. Alsof het mogelijk zou zijn dat hier mensen wonen. En toch, waar de bus stopt is Jerocham. Een dorp in de Negev, met een paar duizend oriëntaalse joden. Hier woont Lea Dasberg, pedagoge. Theoretica, professor. Een paar dagen ben ik haar gast. In haar aangepaste auto rijdt ze me rond, stelt me voor aan allerlei mensen, laat me delen in tegenslagen en meevallers. Drie dagen en wat ik voor me krijg is een pedagogiecocktail. Eénderde in Nederland ontwikkelde theorie, éénderde joodse cultuurgeschiedenis en éénderde Jerocham-praktijk. Verfijnd met een flinke snuf vechtlust. En ik proef, kijk en luister.

Daarom begin ik nu bij de kinderen, van voren af aan. Ik zou ze verantwoordelijkheid willen leren. Nu is ellende iets wat er nou eenmaal is. Wat Ze (de overheid) of Hij (God) op ons hebben geladen. Ik zeg: als er iets fout is, moet je het beter maken. Je hebt het per slot ook zelf fout laten gaan. Je was er toch bij? De maatschappij is maakbaar en dat is hier te weinig zichtbaar. Alle initiatieven zijn opgegeven. Kinderen krijgen passief les. Ik ben voor ervaringsonderwijs. Je moet kinderen laten zien dat je van ervaring leert. Ze kennis laten ontdekken en niet iets voorschotelen dat ze de volgende dag moeten weten. Om een voorbeeld te geven: de mensen hier gooien alle rotzooi gewoon op straat. Daardoor zijn dorp en omgeving een soort vuilnisbelt. Dat heeft twee redenen: ten eerste vinden ze de woestijn het lelijkste wat er is. Alleen groen is mooi. Verder denk ik dat als je mensen ergens neerpoot, ze geen eigen keuze en verantwoordelijkheid geeft, ze nooit met liefde met het land zullen omspringen. Dus moet je ze erbij betrekken, zelf plannen laten maken. Dan komt betrokkenheid vanzelf. Eerst ervaren, dan denken, dan weten. Eerst leren om van jezelf en je naaste omgeving te houden, dan kun je dat ook makkelijker in het groot. En dat vind ik nodig; ik vind het prima dat mensen gaan slapen zonder zorgen, maar niet dat ze denken: het zal mij een zorg zijn. Mensen mondiger maken, de maatschappij moet overzichtelijker en dichterbij worden gebracht. Dat is misschien wel mijn recept voor opvoeding. In ieder geval is het beter dan wat we nu hebben.

Ik ben ook voor kleedgeld, zo vroeg mogelijk. Om kinderen al snel te leren dat ze keuzes moeten maken en nadenken voor ze iets doen. Geld op? Jammer, dan kan er dus deze maand niks meer. Ervaring. Niet tot in het absurde natuurlijk, niet het kind met de handjes tegen de kachel houden om te laten zien dat dat heet is. Je moet het kind niet beschadigen en ook beschermen tegen dingen die het nog niet kán ervaren. Maar opvoeding brengt risiko's met zich mee en dat vind ik niet zo slecht. Je moet een kind de pijn van het leven niet onthouden. Ervaren, lezen ook. Ik vind elk boek goed waar het kind verder mee komt. In taal, met levenservaring of met humor. Liefst mooi geschreven. Ik heb als kind acht keer „Alleen op de wereld" gelezen. En alle boeken van Karl May, want die vergrootten de wereld van mijn gehandicapte kinderbed. Zo kwam ik op de Balkan en in de prairie, dat was reizen, geweldig.

Kreativiteit is belangrijk. Zonder fantasie houdt de kultuur op. Daarom faalt het onderwijs wanneer het alleen maar uitgaat van wat er al is. Fantasie en humor herbergen wijsheid en wijsheid is inzicht, is het openen van raam, waardoor je kunt zien. Dat is wat de woestijn je ook kan leren. Aan de buitenkant alleen maar zand, zonder mogelijkheden. Daaronder vruchtbare löss, bodem voor welvarende volkeren. Als je maar goed kijkt, is er van alles mogelijk."

JE MOET EEN KIND ERVARING LATEN OPDOEN EN LATEN OEFENEN IN HET MAKEN VAN KEUZES

„Je moet kinderen morele vaardigheden leren. Ook dat heeft te maken met kennis. Als je werkelijk wilt dat kinderen uitgroeien tot burgers die zich verzetten tegen legers en wapens, álle wapens, dan moet je beginnen met die kinderen voldoende natuurkunde en chemie te leren. Zodat ze begrijpen wat een wapen is en niet zo maar nawauwelen wat iemand anders zegt. Want nu praten ze jou na, maar morgen kan het ook een fascist zijn. Je mag best wat aangeven, diskussies organiseren. Maar je moet ze vooral laten oefenen in het maken van keuzes. De moeite willen nemen om een beslissing op je eigen schouders te nemen. Daar gaat het om."

„Ik heb de stelling dat kinderen ménsen zijn, al zijn ze klein. Kinderen zijn geen speciaal soort. Dat boeit me hier zo. Hier staat nog overeind het gevoel van verantwoordelijkheid dat je ze moet helpen om mens te zijn. Op school en thuis is alles gericht op het feit dat die kinderen straks moeten kunnen funktioneren als grote mensen in de maatschappij. In het westen is het idee gaan overheersen dat het „nog maar een kind is." Het voorbereiden op taken is men gaan zien als een hoogmoed van volwassenen. „Wie zijn wij dat wij dat kunnen invullen. Dat moeten ze later zelf maar uitzoeken." Ik zeg ook niet dat je gerichte keuzes voor ze moet maken, maar wel dat je ze allround klaarmaakt. Zodat ze kunnen voldoen aan eisen van een moderne maatschappij.
Dit is een prestatiegericht land. En ik weet wel dat dat woord „prestatie" de laatste twintig jaar in het westen een vies woord is geworden. Met je ellebogen werken, streberig. Maar dat hoeft het natuurlijk helemaal niet te betekenen. Voor mij is prestatie: inzet tonen met gebruik van je talenten. Daar is in dit land meer aandacht voor. Een land als Nederland heeft veel te veel keuzemogelijkheden. Kinderen hebben kasten vol speelgoed en weten dús niet meer waarmee ze moeten spelen. Op school en ook erna heb je zoveel mogelijkheden dat het moeilijk wordt je talenten te ontdekken. Door die veelheid heb je de neiging niets te doen. Natuurlijk weten de meeste mensen niet wat hun talenten zijn. Daarom vind ik ook dat het schoolsysteem gericht moet zijn op exploratie daarvan, dat het niet te uniform moet zijn.
Ik zie het hier ook. Het broertje van Jaffa, mijn hulpje, is een hele slechte leerling. Hij kan geen vijf minuten zitten en luisteren, dan droomt hij weg. Terwijl het helemaal geen achterlijk jongetje is. Zo'n kind moet je goed observeren om te weten wat hij wel kan. Hij verzorgt mijn tuin en doet dat met groot verantwoordelijkheidsgevoel. Dat vind ik een talent. Ik denk dus dat je dat moet stimuleren. Hij is een doener, met een prima uithoudingsvermogen. Dát ontdekken en leren aan het kind hoe het dat kan gebruiken, is een taak van opvoeders. Stimuleren, aandacht geven.

Voorbereiden op de maatschappij, daar bestaat in het westen grote minachting voor. „O, het nuttigheidsprincipe", wordt er dan geroepen. „Als je maar een brave burger bent". Dat vindt men een schandelijke doelstelling. De maatschappij is iets geworden dat niet meer van ons is, maar van de overheid, het systeem, het establishment. De vijand dus, die je moet bestrijden. Terwijl ik denk dat de maatschappij maakbaar is en ook moet zijn."
„In jullie maatschappij worden oude mensen weggedrukt in de getto's van verzorgingsflats. Terwijl ze, ook bij de opvoeding, van onschatbare waarde zouden kunnen zijn. Sprookjes vertellen, leren breien, dat doet er niet toe. Het kontakt tussen die twee leeftijdsgroepen is van grote waarde. Mensen in jullie samenleving vervreemden van elkaar en van de maatschappij. Daarom ben ik ook voor totaalonderwijs. Geen gespecialiseerde vakken, maar projekten. Daarin moet een kind alle vakken leren; rekenen, tuinieren, taal. Dat heeft het nodig om zijn projekt goed te kunnen doen. Het liefst moet dat dan gaan over iets waar het iets aan heeft, dat iets kan betekenen voor de klas of zijn familie. Als dat steeds omvangrijker wordt, breng je iemand verantwoordelijkheid bij voor het geheel. Beginnen bij kleine kernen, als een steen die je in het water gooit met steeds meer kringen."
„Mensen worden er gelukkiger van als ze het gevoel hebben hun lot in eigen hand te hebben. En gelukkige mensen voelen zich minder bedreigd, dus heb je de kans dat je een harmonischer samenleving krijgt Als je mensen de mogelijkheid ontneemt om produktief te zijn, beschadig je ze. Ze worden depressief, hebben weer psychiaters en andere sociale opvang nodig en zo is dat systeem even duur als gewoon zorgen dat iedereen werkt. Oké, ellende schept ook banen, maar ik vind dat doodgraverswerk.
Verder kan ik me niet aan de indruk onttrekken dat het therapeutendom haar cliëntèle zo lang mogelijk afhankelijk houdt. Daar tast je het wezen van de mens mee aan." ■

Lea Dasberg (56) werd geboren in Amsterdam, waar ze na een jeugd in bed door reuma, in 1960 afstudeerde als historica. Vijf jaar later promoveerde ze aan de universiteit van Amsterdam op een dissertatie over de joden in de elfde eeuw. In de jaren daarna doceerde ze aan een rabbijnenseminarium, was ze lerares geschiedenis op een lyceum, een uurdocente kulturele en politieke geschiedenis op een sociale akademie. In 1970 werd ze wetenschappelijk hoofdmedewerkster en tien jaar later hoogleraar historische pedagogiek aan de Universiteit van Amsterdam. Ze schreef, onder meer „Grootbrengen door kleinhouden" en „Het kinderboek als opvoeder."

Ook op de radio was er vorige maand aandacht voor dit onderwerp. Op 22 juni zond het HV-programma Het Voordeel van de Twijfel een lang interview uit met Lea Dasberg. En op 29 juni kwamen Annie M. G. Schmidt en Marga van Praag aan het woord. U kunt deze programma's thuis nog eens rustig beluisteren door er een geluidscassette van aan te vragen. Dat doet u door ƒ 12,50 over te maken op giro 43.38.289. t.n.v. Humanistisch Verbond RTV-dienst te Utrecht o.v.v. „Radio Kind & Wereld 22/29/6/87". U krijgt de cassette dan zo snel mogelijk franco thuisgestuurd.

Vervolg interview met Marga van Praag

gillende kinderen 's nachts rechtop in hun bed. Televisie is een heel indringend medium. Ik vind dat je zo terughoudend, eenvoudig, bescheiden mogelijk dingen moet doen. Daarom ben ik ook bang voor onderwerpen als geweld en oorlog. Het risiko is namelijk dat je kinderen een machteloos gevoel meegeeft en dat wil ik voorkomen. Hoe machteloos ik mezelf vaak ook voel. Dus moet je het doseren. En laten zien dat je er wel iets aan kunt doen. We laten ook vaak akties van kinderen zien."

„Ik ben hartstikke voor een autoritaire opvoeding. Ik zie veel te veel ouders die hun kinderen maar wat laten aanrotzooien om er zelf vanaf te zijn en dat „vrijheid" noemen. Opvoeden, heb ik bedacht, is jezelf heropvoeden en proberen konsekwent te zijn. Wat ik mijn kind verbied kan ik niet zelf wél doen. Hij brengt mij discipline bij. Op tijd thuis zijn, eten, regelmaat. Ik vind dat je er iets voor over moet hebben. Er is veel te veel gemakzucht. In de winkel van mijn ouders kwam eens een vrouw met een kind van een jaar of drie. „Hij heeft zo'n eigen willetje", zei ze, „hij lust alleen patat." Dat gaat er bij mij dus niet in. Niet dat het bij ons thuis allemaal zo goed klopt. Ik ben konstant bezig mijn eigen fouten te korrigeren.
Ik ben helemaal niet ambitieus hoor, met mijn kind. Behalve natuurlijk dat het het meest fantastische jochie is wat er bestaat... Ik ben zo benieuwd wat eruit komt. Ik hoop dat hij een beetje lol in zijn leven heeft en niet over twintig jaar bij de psychiater komt en steeds over zijn moeder moet praten. Dat lijkt me zo'n afgang." ■

Ingeborg van Teeseling

***Marga van Praag* (41) is verslaggeefster van het Jeugdjournaal en moeder van tienjarige zoon Daniël. Voordat ze bij de NOS werkte, was ze in dienst bij de VARA-televisie. In de twaalf jaar daar, maakte ze onder meer „hoe bestaat het", „Van Onderen" en „2 voor 12".**

Ik ben lekker stout

Ik wil niet meer, ik wil niet meer!
Ik wil geen handjes geven!
Ik wil niet zeggen elke keer:
jawel mevrouw, jawel meneer...
nee, nooit meer in mijn leven!
Ik hou mijn handen op mijn rug
en ik zeg lekker niks terug

Ik wil geen vieze havermout,
ik wil geen tandjes poetsen!
Ik wil lekker knoeien met het zout,
ik wil niet aardig zijn, maar stout
en van de leuning roetsen
en schipbreuk spelen in de teil
en ik wil spugen op het zeil!

En heel hard stampen in een plas
en dan mijn tong uitsteken
en morsen op mijn nieuwe jas
en ik wil overmorgen pas
weer met twee woorden spreken!
En ik wil alles wat niet mag,
de hele dag, de hele dag!

En ik wil op de kanapee
met hele vuile schoenen
en ik wil aldoor gillen: nee!
En ik wil met de melkboer mee
en dan het paardje zoenen.
En dat is alles wat ik wil
en als ze kwaad zijn, zeg ik: bil!

Annie M. G. Schmidt

BEATRIX EN LUBBERS VERWERPEN VERWIJTEN OVER KERST-TOESPRAAK

In het februarinummer van de Humanist maakte Guus den Besten zich kwaad over het feit dat koningin Beatrix in haar kerstboodschap haar christelijke levensovertuiging laat doorklinken. Hij noemde het zelfs misbruik van het koninklijk ambt, dat daarmee tot franje zou worden gedegradeerd. In de rubriek voor ingezonden brieven ontspon zich daarop een korte diskussie n.a.v. lezers die menen dat Den Besten ongelijk heeft omdat de koningin, vanuit een christelijke achtergrond welliswaar, waarden verdedigt die ook humanisten onderschrijven.
Ook koningin Beatrix en premier Lubbers reageerden op het artikel dat Guus den Besten hen toestuurde. In de brief van het kabinet van de koningin (Beatrix reageert nooit persoonlijk) wordt ontkend dat zij de bedoeling heeft de christelijke levensovertuiging te promoten of voor te trekken. De koningin spreekt haar kerstboodschap uit vanuit haar eigen christelijke inspiratiebron. Die hoeft niet verbloemd te worden, zo reageert Soestdijk. In de brief wordt nogmaals benadrukt dat koningin Beatrix zich in haar kersttoespraak met een persoonlijk woord richt op álle Nederlanders.
Minister-president Lubbers bevestigt in zijn brief dat alle levensovertuigingen natuurlijk gelijkwaardig moeten worden behandeld. Dit betekent echter niet dat Beatrix zich altijd neutraal hoeft op te stellen. Want ook voor de koningin geldt artikel 1 van onze grondwet, zo merkt Lubbers fijntjes op. Het is duidelijk: zowel de koningin als de premier leggen de verwijten van Guus den Besten naast zich neer. Toch zijn we benieuwd naar de kersttoespraaak van de koningin anno 1987. (HvH)

In de vorige Humanist meldden wij over de twee-jaarlijkse ontmoeting tussen kerken, vakbonden en het Humanistisch Verbond. Daarbij noemden we de namen van de HV-delegatie. Die bestond echter niet uit vier maar uit zes leden. Want als adviseuses waren toegevoegd: **Klazien van Brandwijk** en **Cristina Smith.** Zij verrichtten een hoop werk voor de konferentie (waarvoor onze dank).

HET MULTATULIBEELD

De waarheid heeft nog steeds een achterkant.
En nieuwe heren knechten nieuwe slaven.
Een inlands dorp staat altijd nog in brand.
Droogstoppels blijven slijmen met de braven.

Het geloof vindt men nog steeds een goede zaak.
En Pennewip wordt alsmaar katholieker.
Het onderwijs derhalve ernstig zieker.
En onrecht dient nog altijd tot vermaak.

Je werd onthuld door Hare Majesteit.
Door Vrijdenkers: voor haar bogen ze zeer.
Als enige keek jij toen op haar neer.
Je bronzen zwijgen klonk als stil verwijt.

Jouw beeld. Zeg mij, voor wie zal dat nog leven?
Jouw monument is wat je hebt geschreven.

Theodor Holman

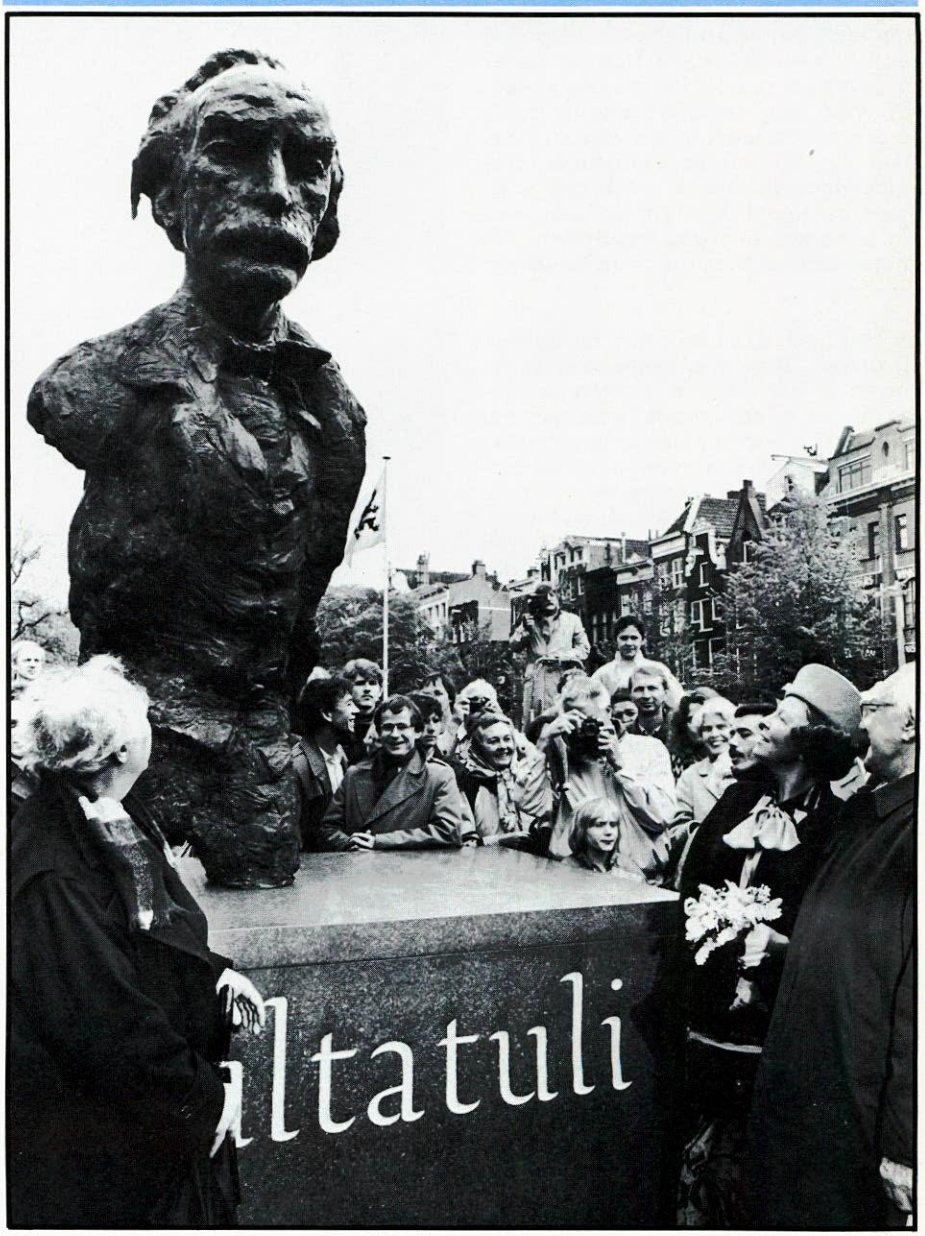

Kwartslag

13 juli-24 augustus
DAT KUN JE NIET MAKEN OP TELEVISIE

Zwaarwichtigheid is in deze programma's helemaal afwezig, maar tussen al het gooi- en smijtwerk door, worden vragen gesteld die jongeren belangrijk vinden (zie ook middentekst).

13 juli **Vuilnis.**
20 juli **Echtscheiding.**
27 juli **Identiteitscrisis.**
3 aug. **In je broek doen.**
10 aug. **Regeltjes.**
17 aug. **Lichaamsdelen.**
24 aug. **Meisjes en jongens.**

31 augustus
EENDJES IN DE VIJVER

In een park worden 50 eendjes dood gevonden. Zij zijn neergeknuppeld, Jeugdvandalisme. In het dorp is grote opschudding. Politie doet onderzoek, op scholen wordt er over gesproken. De vermoedelijke daders blijven ontkennen.
Vraag in dit programma in gesprekken met kinderen: Waarom doen kinderen dit, waar komt die zinloze agressie vandaan? Is het stoer doen? Samenstelling: Mieke Julien.

7 september
DE VERZOENING

Na de uitzendingen over Zimbabwe in april, een derde thema: De Verzoening. Zimbabwe is voor de zwarten van Zuid-Afrika het symbool geworden van een toekomst van gelijkheid. Er heerst een onwaarschijnlijk verzoenende sfeer. Maar tegelijkertijd blijken de blanken het land in een houdgreep te hebben en moet voor de verzoening een hoge emotionele prijs betaald worden. Samenstelling: Bernard Neuhaus.

tv-programmamaakster Eveline van Dijck

RADIO & TELEVISIE

HV-RADIO
Het Voordeel van de Twijfel
maandag van 12.05 tot 13.00 uur
op Radio 5

HV-TELEVISIE
Kwartslag
maandag van 19.12 tot 19.27 uur
op Nederland 2

DAT KUN JE OP DE TELEVISIE NIET MAKEN

De afgelopen jaren hebben de tv-programma's voor jongeren bij ons een grotere plaats gekregen. In Kwartslag Aan Tafel diskussiëren jongeren over zaken die hen direkt bezig houden. En ook de gefilmde impressies die we uitzenden onder de wat cynische naam 'Hollands Hoop' brengt de dromen, de illusies en de desillusies van groepen jongeren op filmische manier in beeld. Maar nog steeds zijn we er niet in geslaagd om de leeftijd van onze kijkers omlaag te halen. Het zijn volgens de statistieken nog altijd de grootouders die bij ons naar hun kleinkinderen kijken.
In de zomerperiode willen we daarin drastisch verandering brengen. We hebben 7 afleveringen gekocht van de Canadese televisie, 'You can't do that on tv'. Al twee jaar lang maken daar een groep kinderen van 9 tot 16 televisie. Bizar, vol humor, slapstick, snel en flauw door elkaar. Dat ze daarbij volop naar Mounty Pyton hebben gekeken, straalt er wel vanaf maar je kunt je slechtere voorbeelden indenken. Schoolmeesters, militaire koddebeiers, ouders in hun meest geijkte rollen van huissloof en drinkeboer, dat is de wereld waarin de jongeren hun problemen aan de orde stellen. Elke aflevering een nieuw thema. Afvalzakken, gelijkheid van de sexen, echtscheiding en lichaamsdelen. Vandalisme, angsten en regels. Zwaarwichtigheid is in deze programma's helemaal afwezig, maar tussen al het gooi- en smijtwerk door worden wel vragen gesteld die jongeren belangrijk vinden. De jongeren hebben met kwartslag in de zomer wat om naar de tv te kijken. Maar we hebben toch het idee dat die grootouders uit de statistieken met plezier meekijken. (PB)

Het voordeel van de twijfel

13 juli
MIJN MOOISTE BOEK

Mensen vertellen over het boek dat de meeste indruk op hen gemaakt heeft. Samenstelling: Ruud Jans, Rina Spigt.

20 juli
DISNEYWORLD

(herhaling van 20/4/87)
Dokumentaire over Disneyworld in Florida. Ook in Frankrijk en China staan dergelijke parken op stapel en de Nederlandse parken zinnen op vernieuwing en uitbreiding. Er zijn plannen voor een religieus pretpark op Zuidelijk Flevoland. Een kritische impressie van Disneyworld en gesprekken met het eeuwig glimlachende personeel aldaar. Samenstelling: Jeanne Wikler.

27 juli
SAMENLEVING ZONDER CULTUUR

Is een samenleving zonder kultuur mogelijk?
Deze vraag wordt gesteld aan Benno Premsela, vormgever en lid van diverse kommissies die kunstsubsidies verdelen, Jan Lodeizen direkteur van de st. Openbaar Kunstbezit, Jurriaan Fransman die zich bezighoudt met sponsoring van kunst, en Babette Treumann, beeldend kunstenares. Samenstelling: Manja Jordans , presentatie Rina Spigt.

3 augustus
DE KONT TEGEN DE KRIB

(herhaling van 30/3/87)
Over mensen die een principiële beslissing durven te nemen, ook als dat in hun eigen nadeel is. Met o.a. dhr. E. Korthals Altes, ex-ambassadeur voor Nederland in Spanje. Samenstelling: Ingeborg van Teeseling.

10 augustus
ROBERTA ALEXANDER

Anneke Groen in gesprek met Roberta Alexander, internationaal bekend zangers, over kultuur(beleid) en persoonlijke zaken.

17 augustus
GEERT VAN OORSCHOT

(herhaling 23/3/87)
Portret van een markante uitgever, die zich onlangs uit zijn uitgeverij heeft teruggetrokken, na een indrukwekkend fonds te hebben opgebouwd met o.a. de Russische Bibliotheek en vele dichtbundels.

ROOS IS EEN ROOS IS EEN ROOS

Waarom boeien rozen mij opeens? Ik weet het niet.
Maar het gebeurde toen ik ergens midden in het land een praatje moest houden. Van de Stichting Schrijvers School Samenleving had ik een echt kontrakt gekregen dat zo autoritair was opgesteld dat ik ver voor de tijd dat ik er moest zijn inderdaad al aanwezig was.
In het gebouw waarin ik moest spreken, was niemand. Alle cafés waren gesloten. Het enige mogelijke vertier zou zich misschien in het nabijgelegen bos bevinden.
Daar was ook niemand. Maar er stopte wel een bus waar allemaal vrouwen uitstapten. Ze groepeerden zich rond een man van een jaar of zeventig met een bol en blozend gezicht die zo hard praatte dat ik wel naar hem moest luisteren. Ik ging dichterbij staan – en opeens richtte hij het woord tot mij.
„Komt u ook voor de natuurwandeling?"
Nee, daar kwam ik niet voor. Althans, ik wilde wel wandelen maar...
„Nou, dan loopt u toch gezellig met ons mee. We maken een wandeling van een uurtje en dan zijn we hier weer terug. Sommige mensen hebben een soort hartelijkheid waar ik niet tegen bestand ben, dus liep ik mee.
Tijdens die wandeling gebeurde het. De man vertelde over rozen. Hij liet mij aan rozen ruiken, hij liet mij een „onderstam" zien die „vol vuur" zat – en verder had hij het natuurlijk over de *Troika*, de *Uncle Walter*, de *Virgo* en de *Peer Gynt*, namen van verschillende soorten rozen die je gewoon om je heen kunt zien.

Terug in Amsterdam sloeg ik voor het eerst in mijn leven uit mezelf een biologieboek op. Ik zat in de kaartenbakken te snuffelen naar oude boeken over rozen, ik las verhalen die ik nog nooit heb gelezen. Wat was ik blij toen ik een gravure vond van de *Rosa Gallica*. Een merkwaardig roosje dat een beetje lijkt op een tulp. Het is die roos waar onze rozen vandaan komen. Zoals de naam al doet vermoeden, vind je hem in Frankrijk. Rond de Middellandse Zee schijn je op het ogenblik kwekers te hebben die die Rosa Gallica weer min of meer in de oorspronkelijke staat bezitten. Uit die roos zijn weer drie hoofdtypen ontstaan: de Provenceroos, de Honderdbladigde (die heb ik helaas nog niet gezien) en de Damascenerroos. In één van de boeken die ook opsloeg vond ik een notitieblaadje (vermoedelijk van een student) met daarop een roos getekend en de aantekening:
Roos: bij Grieken, Romeinen, Egyptenaren en Perzen al gebruikt voor godsdienstoefeningen. Stekken door scheuren en afleggen. Merk op: onze beschaving loopt parallel met geschiedenis van de roos.
Zou die student die parallel met onze beschaving zelf hebben gevonden, of zou hij dat ergens gelezen hebben? In de boeken die ik opsloeg kon ik het niet vinden.
Ik las ook diskussies over de rozenkweek. Een mijnheer Theophastratus – ik heb nog niet kunnen achterhalen wie dat is – heeft zich daar heel vroeger al intensief mee beziggehouden. Wel las ik, dat als je tegenwoordig „sterke rozen" wilt hebben, je dan naar Friesland moet om de *Rosa Brittanica* te halen. Die stam schijnt momenteel de beste in Europa te zijn.

„Waarom ben je toch zo met rozen bezig?" vroeg een vriendin. Ik haalde mijn schouders op. Ik wist het zelf niet.
„Wist jij dat ze dit de koningin der bloemen noemen?" vroeg ik.
„Dat is geen ontdekking, dat weet iedereen. Ik kan je ook alvast zeggen dat de leeuw de koning der dieren is en de vleugelpiano de koningin der instrumenten", kreeg ik als antwoord.
„Ja, maar weet jij wie als eerste de roos de koningin der bloemen noemde?"
Ze wist het niet.
„Dat was de dichteres Sappho. Zoek dat gedicht eens op." Terwijl mijn vriendin in Sappho verdiept raakte, en het gedicht niet kon vinden, las ik verder. Over de heiligen Gregorius van Tours en Hyronimus die in de vijfde eeuw na Christus rozen in hun heiligdommen toestonden hetgeen voorheen verboden was. En waarom Pinksteren lange tijd een typisch rozenfeest was, want tegen die tijd bloeien ze. Ondertussen had ik ook weer eens mijn vaders boeken over Chatres en Laon uit de kast gehaald waarin de prachtige rozenvensters staan. In het jaar des heren 1455 heb je zelfs de „rozenoorlog" gehad tussen de hertogen van York en Lancaster, na een twistgesprek in een Londense rozentuin. Lancaster plukte een witte roos. Toen dertig jaar later de Tudordynastie ontstond uit een huwelijk tussen afstammelingen van York en Lancaster werd er in hun wapen een rood met witte roos gezet: de Tudorroos. Dat soort feiten, ik kreeg er geen genoeg van. Wist u dat er in het Duitse Hildesheim een abdij staat aan wier muur Karel de Grote nog een rozenstruik heeft geplant en dat die muur en die rozen nog steeds ieder jaar bloeien? Of het feitje dat de maîtresse van Hendrik II, Rosamunde, aan vergiftiging stierf en dat we daaraan de term *rosa mundi* danken?

Liefste, zie hoe de roos
Die vanmorgen de zon met

Theodor Holman

Haar purperen kleed bekoorde
Deze avond de val van haar kleed
En haar kleur, schoon als de uwe
Allerminst heeft verloren,
schreef Pierre de Ronsard.
Misschien geen mooi gedicht, maar als je „in de roos" bent (zou „roos" etymologisch ook iets met „roes" te maken hebben?), dan krijgt zo'n gedicht meteen iets moois.

Uiteraard las ik tezelfdertijd ook *De naam van de roos* van Umberto Eco. Een meesterwerk. De hele opbouw van de roman vertoont de struktuur van de roos. De verschillende lagen van het verhaal – en er zitten heel wat lagen in dat boek – schuiven als de bladeren van een roos over elkaar heen. In de recensies wordt uiteraard vaak ingegaan op de titel. Die slaat terug op de laatste regels van het boek: Stat rosa pristina nomina, nomina nuda tenemus – de roos van vroeger bestaat als naam, naakte namen resten ons. Maar in het boek zelf komen ook verwelkte rozenblaadjes voor als bedje voor een relikwie in de kerk. Ook in de „sequentie van de roos" van Alanus ab Insulus treedt de roos op als symbool voor de vergankelijkheid. De roos wordt hier in verbinding gebracht met de liefde... uiteraard. Verwijzingen vind je in het boek van Eco naar de roos in het werk van Jorge Louis Borges en naar het bekende vers van Getrude Stein „Roos is een roos is een roos" waarin als je er lang naar kijkt weer de magische struktuur van de roos kunt herkennen. Recensenten wezen ook op het gedicht van Jorge Guillen die in 1950 dichtte:
„De roos
Ook heden heet ze altijd nog
roos..
wat echter blijft, zijn de namen."

Maar waarom nu ben ik toch zo hevig in zo'n bloem, geïnteresseerd?
„Het is het symbool van de liefde", zegt m'n moeder.
„Het is juist het symbool van de haat", zegt m'n vader – beiden hebben gelijk.
„Het is het absolute symbool voor vrouwelijkheid", zegt mijn vriend Kees, kijk maar naar de roman van Wolkers *Een roos van vlees.*
Misschien heeft hij gelijk. Maar waarom vinden we dat? Een orchidee, om maar eens een banaal voorbeeld te noemen, is toch veel meer symbool van vrouwelijkheid. Misschien ligt de verklaring in het feit dat een orchidee porno is, een een roos erotiek.
Mystici is het al opgevallen dat je door konsekwent de „gulden snede" te hanteren, een roos kunt tekenen – zij meenden derhalve dat de natuur een mathematische konsekwentie had. Vond je de juiste wiskundige struktuur, dan zou je daarmee „het wereldraadsel„ kunnen oplossen. Ik blijf dat vooralsnog onzin vinden, maar toch laat het geheim van de roos mij niet los.

Terwijl ik mij het occuleren eigen maak – een methode om een krachtige roos te krijgen door hem als het ware over te planten op een sterke onderstam, een soort draagmoederschap – vermoed ik dat mij interesse in de roos toch modieus van aard is. Artikelen in de Volkskrant, de Haagse Post en De Groene Amsterdammer over het postmodernisme spelen namelijk de laatste tijd door mijn hoofd. De taalfilosofen menen op het ogenblik dat elk woord zijn waarde heeft verloren.
Houden van betekent niet meer „houden van", want als je dat zegt: wat bedoel je daar dan mee? Hou ik voor altijd van je? Hou ik nu van je? Hou ik van je, maar ben ik niet verliefd op je; de tekens betekenen niets meer. Welke fransman het was, is me ontschoten, maar een grote filosoof moet onlangs een lezing hebben gehouden onder de titel: De strontstruktuur van de taal. Je kan er alle kanten meer op, want elke zin is in wezen een paradox, ook deze.
In het boekje Postmodernisme van Carel Peeters maakt hij zich kwaad over de postmodernen die geen waarheid meer willen kennen, die het hele begrippenapparaat dat wij hebben opgebouwd over boord willen gooien. Alles is een labyrint geworden, zegt hij zo ongeveer, en dat labyrint is een metafoor voor ons...vul maar in: ons leven, waarin er steeds verdwalen, ons onderbewustzijn, waarin we de weg niet kennen, ons kennen, of ons weten, dat zo uitgestrekt is dat we daar ook de weg in kwijt zijn... Peeters haat dat denken in labyrinten...misschien heeft hij wel gelijk.
Zo'n labyrint doet mij overigens enorm denken aan een roos. Probeer van het buitenste blad maar eens naar binnen te lopen. Dat lukt je niet echt – en toch is alles zo helder en overzichtelijk als het maar zijn kan. De roos is zelf ook een paradoxale bloem. Ik heb al gewezen op de tegengestelde symboliek: liefde, haat, maar ook in zichzelf is de roos paradoxaal: zo mooi, maar je handen zitten door de doornen onder het bloed. Zo helder, maar toch duister: het is dat paradoxale, vermoed ik, waarom de roos zich zo eenvoudig leent voor allerlei vergelijkingen. Het pad van het leven gaat niet altijd over rozen... Het is eerlijk waar: het staat vandaag in mijn agenda! De liefde die pijn doet, het mannelijke en het vrouwelijke...het zit allemaal in die roos. In de 13e eeuw was de roos zelfs een tijdje verboden door de kerk – want aan haar werd meer kracht toegedacht dan aan de heer.

De roos betekent van alles – en hij betekent niets. Zo er, zoals de postmodernen beweren, in ons denken een krisis is, dan wordt hij door de roos gesymboliseerd. Maar zo er voor die krisis een oplossing is, dan is de roos ook daarvan het symbool. Immers: een roos, is een roos, is een roos...

Ik hou opeens van rozen. Ik wil ze zien bloeien. Ik wil ze snoeien om mooiere te krijgen. Ik wil er wat van al weten om er weer eens een artikel over te schrijven. Ik wil mijmeren over rozen – en me de roos eigen maken.
Meer niet.

Ik wil mijn eigen tuintje kultiveren. Rozen maken mijn leven rijker, zonder enige reden. Ik wil me druk maken over volstrekt zinloze dingen, maar waardoor ik wel weer anders ga kijken, ruiken, voelen, begrijpen, studeren. Ik wil anderen enthousiast maken voor rozen – hen daarvan laten meegenieten, zoals je anderen ook een gedicht of een mooi boek aanprijst. Ik wil er iets over te vertellen hebben. En van dat avontuur, alleen zinvol voor mij en voor mij alleen, wil ik verslag doen.

Daarmee bezig zijn is een vrij uurtje wandelen in een bos, met gebiedende kontrakten in je binnenzak.

HONDERD JAAR JEUGDKULTUUR IN NEDERLAND

Door Frits Stoffels

„WIJ WILLEN DE SLEUR VERTRAPPEN ONDER ONZE VLUGGAANDE VOETEN'

De jeugdkultuur is dood. Alarmerend klinkt de kop boven een artikel in het boek „Van totem tot lifestyle", verschenen bij de gelijknamige manifestatie die op 't ogenblik in Amsterdam plaatsvindt. *„Lijkrede voor de jeugdcultuur"* noemde socioloog Stephan Sanders z'n bijdrage, waarin hij vaststelt: „De jeugd is nog even jong als vroeger maar heeft oude ogen gekregen."
Op de bijbehorende tentoonstelling in het Tropenmuseum eenzelfde beeld. Terwijl niet-westerse kulturen steeds meer hun eigenheid blijken te herontdekken, treft de bezoeker aan het eind van de rit een aantal nagebouwde jongereninterieurs waaruit een zekere vermoeidheid en treurigheid spreekt. De begeleidende teksten – flarden van gesprekken met jongeren, – spreken boekdelen. *„Laat maar zitten"*, lijkt de jeugdige boodschap in 1987.

Dit beeld wordt bevestigd en aangevuld door een grootscheeps jeugdonderzoek waarvan de resultaten in augustus zullen worden gepubliceerd. Eén van de belangrijkste gevolgtrekkingen die marktonderzoekburo Burke-Inter/View maakt, is dat heel veel jongeren als betrekkelijk rustig overkomen. Ze willen trouwen, kinderen krijgen, een baan en verder zo min mogelijk opvallen. Het onderzoek rekent grondig af met de volgende clichébeelden: „Ze maken keiharde muziek, sleutelen aan hun off-the-roadbrommers, kennen komputers als hun broekzak, stappen rond in felgekleurde of gescheurde kleren." Niets is minder waar. Zo bleek het aantal punkers zo gering dat ze in het onderzoek niet eens meer een eigen kategorie kregen. Jongeren met scheuren in hun kleren, of volgekladde jassen, waren goed voor slechts vijf procent. De merkkledingrage brengt niet meer dan zeven procent op de been. Burke-Inter/View stelt dat de media- en reklamewereld de neiging heeft om nieuwe ontwikkelingen op de voet te volgen. De aandacht gaat dan al snel uit naar jongerengroepen die er, wat hun omvang ook is, in slagen om zich opvallend te presenteren. De onderzoekers stellen daar tegenover *dat jongeren lang niet zo dynamisch zijn als vaak wordt gezegd.*
Hoe komt dat? Daar heeft Stephan Sanders ook een antwoord op. Hoe kan iemand zich nog als uniek en exclusief presenteren wanneer alles al een keer gedaan is en de voorbeelden via televisie, video en tijdschriften zichzelf herhalen en alleen maar hun eigen geschiedenis oprakelen? Gevolg: een brave jeugd, én bezorgde ouderen: Volwassenen vragen zich af waarom jongeren niet in opstand komen zoals zij zelf hebben gedaan, waarom ze niet met iets nieuws en volledig anders voor de dag komen; een verfrissend subcultureel elan bijvoorbeeld, anderssoortige relatievormen, muzikale vernieuwing, een shocktherapie van het experiment. Maar nee: de huidige jeugd vindt "paps' rock'n' roll-plaatjes even aardig als de allerlaatste hits", aldus Stephan Sanders.
Omstreeks 1880 kwamen in Nederland de eerste vormen van de jeugdkultuur aarzelend op gang. Aarzelend, want vooralsnog bleven de jongeren in het spoor van hun ouders en richtten volgens hún modellen socialistische, christelijke en andere jeugdverenigingen op. Ze hadden nog niet heel sterk het gevoel dat jongzijn iets „anders" en „beters" was dan wat ouderen vertoonden. 't Was eerder zo dat de jongeren bij hun verenigingswerk en jongerenbladen de hulp van ouderen inriepen. Die reageerden echter nogal eens onverschillig.
Van een heus generatiekonflikt was dus nog geen sprake. Universiteitsstudenten kwamen uit de hoogste kringen en dachten niet aan opstandigheid. Arbeidersjongeren wél, maar daarin namen zij zonder eigen toevoegingen de idealen van hun ouders over. „Op dus, ten strijde jongelingen", riepen de jonge socialisten in 1892, „om verenigd tot ons doel te geraken, het is niets dan plicht om onze jeugd, ons leven te wijden aan die grootse taak: de vrijmaking uit onze lichamelijke en geestelijke slavernij, waarin het mensdom sinds eeuwen gekluisterd is." Precies wat de oudere soicalisten al zeiden. Grote voorbeelden waren Multatuli en Domela Nieuwenhuis. 't Was mode je net zo te kleden als zij, met slappe hoeden en lange losse dassen.
De moeilijkheden kwamen pas later,

Foto: Chris Pennarts

toen de SDAP (zeg maar, de PvdA van toen) voor een steeds bezadigder koers koos. Daarin pasten geen antimilitarisme en revolutie meer en de SDAP stelde alles in het werk om de socialistische jongerenbonden in te kapselen en radikale jongeren buiten de deur te houden.

Paden op, lanen in

De eerste onafhankelijke jeugdbeweging kwam dan ook in ander kringen op, kort na de eeuwwisseling. De motoren ervan bevonden zich vooral aan de onderwijzersopleidingen, een middenklassemilieu. Bij de „kwekelingen" werd voor het eerst een generatie zichtbaar die onbevangen en zonder ouderlijke inmenging van een mooie wereld droomt. De idealen van de kwekelingen werden al gauw modellen voor grote delen van de jeugd: weg van de steeds materialistischer wordende westerse maatschappij, de paden op, de lanen in, achter een onbestemd jeugdig verlangen aan. Ze gingen zichzelf zien als zendelingen met een bijna bovenaardse opdracht: de wereld tot één grote feestgemeenschap maken. „*Wij* zijn de toekomstige maatschappij", zeiden ze in het eigen blad, „van *ons* hangt de loop der wereldgebeurtenissen in de volgende halve eeuw af. En dat onze invloed pas begint in de jaren die nog moeten komen, is dat een reden om ons bestaan *nu* te ontkennen?" Vele ouderen vonden van wel, en reageerden vol wantrouwen en onbegrip. Ze klaagden over een jeugd zonder humor.
Maar die jeugd was wel degelijk kreatief en bedacht tal van dingen die wij nu heel gewoon vinden. Hartstochtelijk werd gestreden voor een „vrije omgang" tussen jongens en meisjes. Dat was wat: jongens en meisjes groeiden nog grotendeels gescheiden op, en als er kontakten waren dan was het meteen versierderig, of, heel serieus, voor het leven. Gewone vriendschap was iets nieuws, maar moest toch kunnen, vonden deze jongeren.

Wandervogel

Nieuw was ook het verschijnsel zwerftocht en kampeervakantie. Romantisch gestemd ontvluchtte de jeugd de dorre steden om één te worden in de natuur. De eerste vier kampeerders in ons land waren kwekelingen, die er in 1900 met een lekke tent en dikke flora's op uittrokken. Men vond dat zo vreemd dat de politie het viertal oppakte wegens landloperij. Maar de trend was gezet en bleek onstuitbaar: overal in het land zwijmelden jeugdigen verzaligd bij zonsondergangen en diepe gesprekken op de hei, hun ouders verward en niet begrijpend achterlatend in de stad. In Duitsland had je ook zoiets: de „Wandervogel", en in Engeland leidde hetzelfde verschijnsel tot de oprichting van de padvinderij.
De alternatievelingen van toen, (die ook niet rookten of alkohol dronken en geen vlees aten) vielen in het straatbeeld op door lang en zwierig haar bij de jongens, grote slappe hoeden en boorden, brede dassen. De meisjes droegen luchtige „reformjurken", uit verzet tegen de strakke, ingesnoerde mode van de preutsere ouderen.
Een ander strijdpunt van de jeugdbeweging werd de afbraak van het leger. Voor het eerst weigerden jongeren, en niet alleen de socialistische, om in militaire dienst te gaan. Hun strijd werd in 1923 voorlopig beloond met een dienstweigeringswet. Bekende figuren als Wim Banning en Koos Vorrink gaven de jeugdbeweging landelijk gestalte. Een grote „ophitser" van de jeugd was ook Frederik van Eeden, die openlijk sprak van een strijd tussen ouderen en jongeren. Eén uitspraak van hem werd bijna een soort strijdkreet voor de jeugd: „Als de kinderen nooit andere wegen hadden gevonden dan de ouders, dan woonden wij mensen nog in holen en kloven en vochten met beren en wisents."

In gloed zetten

In 1910 was het generatiekonflikt niet meer te ontkennen. De ouderen leken koud en zelfzuchtig. Daar zette de jeugd zich tegen af: „Wij wijken af in gedachten en daden van wat om ons heen leeft", schreef een kwekeling. „Wij dragen in ons het gevoel van modern mens te zijn, en dit gevoel brandt in ons, en wijd slaan uit de vlammen van ons enthousiasme. Wij willen de wereld in gloed zetten...we zullen het duffe omverhalen, de conventie verdrukken in ons vrij uitleven van de waarheid, de sleur vertrappen onder onze vluggaande voeten." Het kon niet hooggestemd genoeg. De idealen waren Reinheid, Schoonheid en Waarheid, het liefst met hoofdletter. Vage begrippen, maar juist daarom zo bruikbaar voor een jeugd die tastenderwijs alles opnieuw wilde invullen
Een nieuw strijdpunt werd het hete hangijzer van seksuele voorlichting op school. Een reusachtig taboe, dat vooral de kwekelingen wilden doorbreken. „Wonderlijk, de wereld is er vol van, de menschen zijn er vol van, alleen *de opvoeding*... zwijgt er van!" schreef onderwijzer-in-spé Henk Krijnen in 1915.

Grote bloei

Omstreeks 1912 waren zovele jongeren aktief in verenigingen en organisaties dat een greep naar de Nieuwe Wereld binnen handbereik leek te liggen, en uit te monden in „één enkele grote Humanitaire Beweging, welke in haar geheel bezig is de Mensheid opwaarts te voeren en te brengen tot meer werkelijke beschaving, geluk – liefde! Eén machtige stroming, welke de gehele mensenmaatschappij langzaam, langzaam, maar zeker, voortstuwt naar een blijde Toekomst, een Toekomst, waar Broederschap zal wonen onder de mensen en Liefde een feit zal zijn!", aldus een juichende jeugdbond bij z'n vijfjarig bestaan. Vele jongerenidealen hadden een humanistische tint. Het zal dan ook geen verwondering wekken dat de vooroorlogse jeugdbeweging als een belangrijke voedingsbron voor het naoorlogse humanisme kan worden gezien.
In de decennia die volgden – met name in de jaren twintig – beleefde de jongerenkultuur een grote bloei, die ondermeer z'n neerslag vond in de roemruchte AJC, maar ook in vele andere verenigingen en organisaties die de jeugd massaal oprichtte. Die oefenden een

niet te onderschatten invloed uit op de loop van onze eeuw. De fundamenten en ideeën werden echter gelegd en ontworpen in de jaren voor de Eerste Wereldoorlog.

Onze nozems

In de jaren na de Tweede Wereldoorlog veranderde de jeugdkultuur grondig. Er groeide een jeugd op die cynisch was, niet goed wist wat ze wilde, alleen dat ze zich wenste af te zetten. Vele jongeren verwierpen alle idealisme en ideologie, en wilden niet meer weten van organisaties en verenigingen. Die wereld, nu ja, eigenlijk de hele wereld, was door de oorlog ontmaskerd.
Een mooi voorbeeld vormen de nozems uit de jaren vijftig en beginjaren zestig. Nog mooier is het boekje „Onze nozems", dat psychiater G. Mik in die jaren over het velen verontrustend verschijnsel schreef. Ook de nozems waren, net als hun pendanten van omstreeks 1900, aan een opvallend uiterlijk herkenbaar: donkere kleren, felle overhemden, opzichtige dassen, suèdeschoenen en veel leer. Het haar was of heel lang of heel kort, maar het geliefdst was de vetkuif.
Eigenlijk deden de nozems niet veel anders dan nozem zijn en zich vervelen. Mik: „Als men bij elkaar is, overweegt een sfeer van inactiviteit en pseudo-onverschilligheid, die wordt afgewisseld door gezamenlijk herrie-schoppen of allerlei bizarre dansvormen." Rock en roll, jazz en jukebox vormden de muzikale bestanddelen van het nozemschap. IJssalon, brommer en bios de materiële, en patat, ijscoup en cola de culinaire. Anders dan de vooroorlogse jeugd waren de nozems somber. Bij tijd en wijle kwam een onbestemde opstandigheid tot ontlading, in rellen bij concerten of gezagsuitdagende samenscholingen op straat.
Mik wijst de welvaartstaat met z'n koele, gladde industrie als oorzaak aan.
Ook de rechtstreekse invloed van de Tweede Wereldoorlog moet niet worden onderschat. Vele nozems werden in of kort na de oorlog geboren. Bij de nozems die Mik op z'n spreekuur kreeg, trof hij verschillende oorlogsomstandigheden aan die de jeugd van de nozem hadden bedorven. Bij de ouders zag hij enkele overhaast gesloten huwelijken wegens uitzending naar Duitsland van de man.
Soms was de ontluikende welvaartsroes van de jaren vijftig de schuld: „In twee gevallen zag ik, dat de affectieve verwaarlozing verband hield met de roes van uitgaan en dansen en de sterke accentuering van het materiële bij de ouders, gepaard gaande met het alsnog, koste wat kost, willen genieten van het „vrije leven."

jeugdkultuur dood?

Nozem-o-loog Mik besluit z'n boekje met de geruststellende opmerking dat ook de jeugd uit eerder eeuwen zich vaak afwijkend gedroeg of opstandig was. En om ons vast op het ergste voor te bereiden, voegde hij eraan toe dat zulks in de toekomst niet anders zou zijn. Dan waren de nozems zélf volwassen ouders met weerspannige kinderen. Te dien tijde „zullen door deze volwassenen weer boekjes geschreven worden om begrip bij te brengen ten aanzien van de kinderen."
Inderdaad groeide in de jaren zestig en zeventig weer een jeugd op die veel meer leek op de generatie van 1900. Nog eenmaal bloeide het idealisme tot in de wolken, om in de jaren tachtig als een krakend luchtkasteel uit z'n voegen te vallen en vermoeid door de grond te zakken.
Er kwam eigenlijk niets voor in de plaats. De jeugd van nu doet 't zonder eigen gezicht, is idealistisch noch cynisch, of van alles een beetje, en lijkt er nog trots op ook. Haar helden zijn van middelbare leeftijd en waren er in de jaren zestig ook al: David Bowie, Tina Turner, Mick Jagger. En de eigenzinniglijkende luchtledigheid van Madonna heeft bij nader inzien weinig om het luxe lijf.
Kortom, de voorspellingen van Mik leken overbodig, als we de in de aanhef aangehaalde Stephan Sanders en het jeugdonderzoek van Bruke-Inter/View mogen geloven. Klaaglijk klinkt Sanders' slotzang over een kleurloze jeugd: „De exclusiviteit is gedemocratiseerd, de voorhoede heeft via een cirkelbeweging aansluiting gevonden bij de *backbenchers*. Er is geen sprake meer van een allesoverheersende trend, een dominante richting of een bepaalde stijlhegemonie. De Rank Xerox draait en de kopieën vliegen je om de oren. Klonen citeren andere klonen, de historische ruzie tussen teds en mods wordt tegewoordig bijgelegd in het uiterlijk van één en dezelfde persoon. Iedereen kan in principe alles zijn, en wel tegelijkertijd: én hippetrip, én Bon *Chic Bon Genre*, én *heavy punk*, én softe stickiesroker."
Maar misschien moeten we nog preciezer formuleren. De jeugdkultuur is niet dood, maar leeft voort... bij de ouderen. En de jeugd protesteert... door braaf te zijn.

Informatie

De manifestatie „Van totem tot lifestyle" in Amsterdam bekijkt allerlei vormen van levensstijl en de daaraan ten grondslag liggende inspiratiebronnen. De tentoonstelling „Goden, helden, heiligen" in het Tropenmuseum duurt nog tot en met 16 augustus.
Er is nog veel meer: projekten op het gebied van muziek, beeldende kunst en theater. Inlichtingen verschaffen het Goethe-Instituut (020-230421) en het Koninklijk Instituut voor de Tropen (020-5688465).
Het voorlopig verslag van het onderzoek „Jeugd '87" kunt u aanvragen bij marktonderzoekburo Burke-Inter/View (020-834411). ■

Eenzaamheid wordt als een van de ernstigste problemen van onze samenleving beschouwd. In het juninummer van Rekenschap, dat geheel aan dit thema is gewijd, wordt de eenzaamheidsproblematiek vanuit verschillende invalshoeken benaderd.

Els van der Meulen-Hoesen, humanistisch geestelijk raadsvrouw, schrijft vanuit haar praktijkervaring over de omgang als hulpverlener met eenzame mensen en komt tot een aantal zeer wezenlijke uitspraken. Bijvoorbeeld: „Juist in de humanistische geestelijke verzorging, waar het aksent zo ligt op gelijkwaardigheid, nabijheid, invoelvermogen, verbondenheid, totale akseptatie van de ander en dat alles vanuit een persoonlijke verhouding tot die ander, is het gevaar zeer wel aanwezig, dat de eenzaamheidsproblematiek van de ander door de geestelijk verzorger zelf lijkt te worden opgelost. De mens, die zich geheel vervreemd voelt van buiten- en binnenwereld, tracht jou als geestelijk verzorger a.h.w. te annekseren. De vaak langdurige kontakten (...) kunnen voor de geestelijk verzorger een soort uitputtingsslag zijn, waarbij het aksent te veel kan liggen op nabijheid, die toch ook schijn kan zijn van persoonlijke nabijheid en die op zichzelf nooit een oplossing kan zijn voor de eenzaamheidsbeleving van de ander. Het benadrukken van de gezamenlijkheid in houding, in woorden, in oogkontakten zal wellicht de ander niet bekrachtigen als apart persoon en kan hem des te eenzamer achterlaten".
De persoonlijke herinneringen aan kontakten met eenzame kliënten, die Els van der Meulen ophaalt, bieden een dieper inzicht in dat beroep van geestelijk verzorger, dat de naam heeft vaag te zijn, maar nu wel zeer konkreet wordt.
Jan Hein Mooren, docent sociale psychologie en psychopathologie op het Humanistisch Opleidings Instituut, schrijft als psychotherapeut. Hij maakt onderscheid tussen interpersoonlijke en eksistentiële eenzaamheid. Met dat laatste wordt de diepe eenzaamheid bedoeld, waar elk individu mee gekonfronteerd wordt door het bewustzijn van zijn sterfelijkheid en door het zich realiseren van de eigen verantwoordelijkheid voor zijn bestaan. Niemand kan immers met of in de plaats van iemand anders sterven.
Mooren stelt in zijn artikel, dat het Humanistisch Verbond een taak heeft om bij te dragen aan het voorkomen of het verwerken van eenzaamheid. Want – aldus Mooren – „in zekere zin is het humanisme te beschouwen als **een eenzaamheidsinducerende levensfilosofie.** Van groot belang in het humanistische denken zijn de eksistentialistisch-getinte ideeën over eigen verantwoordelijkheid en zelfbepaling, alsmede de nadruk, die gelegd wordt op de rede als het menselijk vermogen, waarop men zich wil baseren in de benadering van mens en wereld. Dit heeft zijn doorwerking naar de omgangskultuur in het Humanistisch Verbond".

EENZAAMHEID GROEIT MET INDIVIDUALISERING

Foto: Aart Fastenau

Mooren karakteriseert deze kultuur als „individualiserend rationalisme". Mensen, die in sociaal opzicht redelijk funktioneren, kunnen daarin goed uit de voeten en voor hen is het voldoende, dat aspekten als verbondenheid, solidariteit en helpende zorg voor anderen gestalte krijgen in de maatschappelijke aktiviteiten van het HV en in de vorm van de geestelijke verzorging. Op verenigingsnivo komen deze aspekten echter onvolledig tot hun recht. Slechts in geringe mate vormt de vereniging van het HV voor haar leden een persoonlijk netwerk van sociaal-emotioneel ondersteunende relaties, zegt Mooren. Hij waarschuwt er in dit verband voor, dat levensbeschouwelijke organisaties een belangrijk deel van hun zeggingskracht verliezen, als ze voor gelijkgezinden niet méér zijn dan een ontmoetingsplaats, waar visies worden uitgewisseld en overgedragen. En dat terwijl het HV juist bij uitstek een organisatie is, die op het nivo van de gemeenschappen een sociale steunfunktie zou kunnen vervullen. Uit wetenschappelijk onderzoek op het gebied van de eenzaamheidsproblematiek is namelijk gebleken dat de beste hulpverlening aan eenzame mensen die geen of onvoldoende steun vinden anderen in hun naaste omgeving, die op het laagst geïnstitutionaliseerde nivo in hun wat wijdere omgeving is, bijv. zelfhulp-groepen of vrijwilligers-organisaties. En van deze laag-geïnstitutionaliseerde vormen van hulpverlening verdienen die kontaktvormen weer de voorkeur, die de eenzaamheidsbestrijding niet ekspliciet in hun vaandel hebben staan.

Marcel Fresco, bijzonder hoogleraar vanwege het Humanistisch Verbond aan de Leidse universiteit, schetst de geschiedenis van de eenzaamheidsproblematiek. Hij brengt de hypothese naar voren, dat eenzaamheid als subjektieve realiteit waarschijnlijk universeel menselijk is, maar dat de objektieve omstandigheden (individualisering, automatisering), die het tot een veelvoorkomend verschijnsel en daarmee ook tot een filosofisch probleem maken, zich pas sinds de achttiende eeuw voordoen. Marcel Fresco illustreert dit op een zeer boeiende wijze.

Verder in het juninummer van Rekenschap een artikel van **Albert Nieuwland,** docent sociologie op het Humanistisch Opleidings Instituut. Nieuwland verwacht, dat de eenzaamheid in de wereld met de groeiende individualisering zal toenemen. Tegelijkertijd ziet hij echter mogelijkheden om door de ontwikkeling van een nieuwe levensstijl eenzaamheid doelgerichter te overwinnen. Het humanisme speelt daarbij een belangrijke rol. Heel konkreet betekent dat nu al de uitwerking van het thema in een door de afdeling Verenigingszaken op te zetten projekt, dat door Albert Nieuwland aangekondigd wordt. En hier komen dan de lijnen, die door Els van der Meulen, Jan Hein Mooren en Marcel Fresco zijn uitgezet, bijeen.

In Rekenschap natuurlijk ook weer de Losse notities, ditmaal door **Joos Sinke,** hoofdraadsman bij de dienst humanistische geestelijke verzorging bij Defensie, besprekingen van boeken en buitenlandse humanistische tijdschriften en een artikel van de natuurkundige **Willem de Ruiter** over het holistische denken.

André Hielkema

Rekenschap is een tijdschrift, dat elk kwartaal opnieuw de vinger legt op zeer wezenlijke aspekten van het humanisme, vaak op een heel verrassende manier. Het blad kan besteld worden door ƒ 10,– te storten op giro 582293 t.n.v. Stichting Socrates te Utrecht, onder vermelding van „Rekenschap, juni 1987". Een abonnement op Rekenschap met ingang van het juninummer kan worden aangevraagd door te schrijven naar Humanistisch Verbond, Antwoordnummer 2181, 3500 VB Utrecht (een postzegel is niet nodig). De abonnementsprijs bedraagt ƒ 35,– per jaar (= vier nummers). Wacht bij het betalen van een abonnement a.u.b. op onze akseptgirokaart.

VRIJEN MET HET CHRISTENDOM?

Uit de toespraak van de nieuwe landelijk voorzitter van het HV de heer Glastra van Loon, op 24 mei en uit het interview van Maurits Schmidt met hem in de „Volkskrant" van 23 mei blijkt, dat hij nogal een verstrengeling ziet van humanisme en christendom.
Niets is echter minder waar. Een ieder, die zich enigszins in de geschiedenis van het humanisme heeft verdiept weet, dat het zogenaamde (autonome) humanisme een stroming is, die geheel los staat van het christendom en ook op veel oudere bronnen kan teruggrijpen (o.a. Griekse en Chinese). Zie hiervoor o.a. ook het boekje 'Denkers en Strijders' van M.G. Warffemius (blz. 5-16), reeds in de begin periode van het H.V. uitgegeven. Hooguit is er uitgaande van bepaalde na- middeleeuwse humanisten, zoals Erasmus, Coornhert, e.a. een meer humane geest in het bestaande Christendom gebracht, maar van een verstrengeling is bepaald geen sprake.
Geen godsdienst heeft een zo'n bloedig verleden als juist het christendom, vooral in haar vervolging en uitroeiing van tegenstanders en andersdenkenden (aanhangers leer van Mithras, Katharen, enz.) en in haar minachting voor volkeren met een andere huidskleur. Juist het humanisme, „het Mens zijn", heeft het christendom ten gunste beïnvloed, waardoor hierin ook meer verdraagzame stromingen konden ontstaan, zoals de Dopersen, Remonstranten en het latere moderne vrijzinnig christendom.
Laten wij a.u.b. ons zelf blijven en niet overdreven lief doen tegen lieden, die ons kort geleden nog verweten: „Stenen voor Brood" te verkopen. Samenwerken, waar dit mogelijk is, is (lijkt) nuttig, maar geen buigingen of knipoogjes!

M. Dijkstra (Leeuwarden)

REAKTIES OP ARTIKELEN IN DE HUMANIST ZIJN WELKOM. HOUD U HET WEL KORT. LANGE BRIEVEN WORDEN NIET GEPLAATST OF DOOR DE REDAKTIE INGEKORT.

HOMOWERK MANNENWERK?

Er zijn circa 15.000 mensen lid van het HV, daarvan is meer dan de helft vrouw. Er wordt jaarlijks een Vrouwendag georganiseerd en die wordt druk bezocht. Het aantal vrouwen dat aktief is binnen het HV is groeiende. Niet alleen in specifieke vrouwenaktiviteiten zoals de maandelijkse Soosavond op iedere woensdag in Utrecht, de werkgroep onder leiding van Margreet de Leeuw, ook bij de Jonge Humanisten en bij de homowerkgroep is het één en ander aan het gebeuren. Over deze laatste groep wil ik het hier in het bijzonder hebben.
De homowerkgroep bestaat nu zeven jaar en stelt zich de emancipatie van homosexuele mannen en vrouwen ten doel. Ze ontplooit daartoe aktiviteiten zoals ontmoetingsweekenden (halfjaarlijks), deelname aan het Roze Front, de publikatie van een nieuwsbrief en het reageren op aktualiteiten (Simonis, en dergelijke). In al die zeven jaar hebben vrouwen een rasechte minderheid gevormd in de homowerkgroep en hebben zij een geringe rol gespeeld bij de uitvoering van dit beleid. Ik wil me inzetten voor deze vrouwenzaak en heb het idee dat er méér bisexuele, lesbische en/of anderszins sympathiserende vrouwen van het HV het belang inzien én er belang bij (kunnen) hebben als er een vrouwelijke bijdrage aan het homowerk wordt toegevoegd. Ik heb me bezig gehouden met het organiseren van weekenden, met bestuurswerk, met publiciteit en vormingswerk.
Graag zou ik binnen een maand vernemen of er inderdaad nog meer vrouwen hieraan willen deelnemen. Als dat niet het geval is, zal ik mijn poging staken en bestaat het homowerk als vanouds uit mannenwerk. Bel/schrijf voor informatie of opgave de funktionaris van het Homowerk; Dick Metselaar. Dan neem ik, Margot Klute, zo snel mogelijk kontakt met je op. HV-Homowerk, Oudkerkhof 11, 3512 GH Utrecht, 030-318145.

Margot Klute (Utrecht)

Roerend mee eens? Of hartgrondig mee oneens? En wel hierom? Laat het ons weten. Houd uw brief voor de rubriek ingezonden brieven wel kort. Schrijf naar: Postbus 114, 3500 AC Utrecht.

Het bestuur van de Humanistische Stichting Socrates roept gegadigden op voor de vervulling van een

BIJZONDER HOOGLERAARSCHAP

**in de Humanistische Wijsbegeerte, in het bijzonder met betrekking tot de relatie tussen mens en natuur,
aan de Landbouwuniversiteit Wageningen.**

Funktie-informatie:
**De funktie behelst het geven van onderwijs in de faculteit der landbouwwetenschappen aan met name in het humanisme geïnteresseerde studenten uit in beginsel alle studierichtingen, gedurende globaal twee college-uren per week.
Er is een bescheiden vergoeding van kosten aan de funktie verbonden.**

Funktie-eisen:
Gegadigden dienen er in geschrifte blijk van te hebben gegeven de relatie tussen mens en natuur grondig te hebben bestudeerd vanuit een wijsgerig-humanistisch perspektief. Voorts dienen zij gepromoveerd te zijn en de humanistische levensovertuiging te huldigen.

Algemeen:
Aan gegadigden, alsook aan hen die aandacht wensen te vestigen op geschikte kandidaten, wordt verzocht zich binnen een maand na verschijnen van dit blad te richten tot het bestuur van de Stichting Socrates, Postbus 114, 3500 AC Utrecht.

Ingangstermijn funktie:
De funktie zal zo mogelijk ingaan op 1 januari 1988.

MEER DAN DUIZEND NIEUWE ABONNEES VOOR DE HUMANIST

Een kleine, bescheiden aktie: advertenties in de dagbladen Trouw, Het Parool en de Volkskrant. Twee spotjes op de tv in de zendtijd van het HV en een aankondiging op de radio in het HV-programma Het voordeel van de Twijfel. Misschien was het vooral het onderwerp holisme dat werd aangekondigd, misschien ook wel het aantrekkelijke aanbod van een tientje (voor de rest van het jaar). Of natuurlijk de mooiste en beste reden: interesse in het humanisme als levensbeschouwing en in het HV als organisatie. Misschien. Feit is dat in een paar weken tijd er zich een enorme stroom nieuwe abonnees aanmeldde. En nog steeds komen er dagelijks vele abonnees bij. Reden dat het aanbod van een abonnement voor een tientje ook in juli nog zal gelden.

Ondertussen heet de redaktie alle nieuwe lezers van de Humanist van harte welkom!

GROTE BEHOEFTE AAN KINDEROPVANG

Voor 230.000 kinderen uit 190.000 huishoudens is er een tekort aan opvang. Voor het overgrote deel van deze kinderen is de behoefte aan opvang groot, omdat de moeders willen werken. Zestigduizend vrouwen werken nu niet of minder dan zij wensen door het gebrek aan goede opvang.

Deze gegevens zijn boven tafel gekomen in een onderzoek naar de behoefte aan kinderopvang, dat is uitgevoerd in opdracht van minister De Koning (emancipatie). Uit de cijfers over het gebruik en direkte tekort aan kinderopvang blijkt dat binnen 160.000 huishoudens met ten minste één kind onder de vier jaar, direkte behoefte aan opvang is voor zo'n 200.000 kinderen. Wanneer het minder „harde" tekort hierbij wordt geteld, dan beloopt het 230.000 kinderen uit 190.000 huishoudens.

Achttien procent van de vrouwen met kinderen tot vier jaar verricht betaalde arbeid en heeft kinderopvang. Dat betekent dat ongeveer 120.000 kinderen tot vier jaar uit honderdduizend huishoudens regelmatig worden opgevangen omdat de moeder werkt.

Het onderzoek geeft ook aan dat de helft van de vrouwen verzorging van de kinderen wil kombineren met het hebben van een baan. Een kwart van hen heeft al een betaalde baan. (Uit: Trouw)

NIEUWE HUMBUG MET BONT AANBOD

De nieuwe Humbug is uit! Het laatste nummer in dit seizoen, het volgende komt pas weer in september. Er is weer een bont aanbod van verslagen, verhalen, gedichten, ontboezemingen en zelfs een dagboek dit keer. Aandacht o.a. voor de tegenwoordige jeugdkultuur, voor religie en rituelen, voor ongelukken op het werk en weer veel informatie over wat er zich in het HV afspeelt. Op pagina 9 het misschien wel opmerkelijke relaas van een zwartgallige, doemdenkerige jongere die uit principe niet wil werken („Binnen dit ekonomisch cirkus ben ik graag van weinig nut") en zichzelf rekent tot de nieuwe machteloze onderklasse. „Wie weet wat voor onbetaalbaar nut het heeft, het kijken naar spreeuwen", mijmert de als Hugo aangeduide ledige werkeloze. Ben je jong en zie je het nog een beetje zitten, vraag dan gerust deze Humbug aan. Een telefoontje naar het HV is voldoende: 030-318145.

POMPONAZZI IN UTRECHT

Na de boeiende manifestatie over Joseph Roth op 13 juni is er op 30 september een speciale lezing over Pietro Pomponazzi. Een nogal onbekende Italiaanse filosoof die leefde van 1462 tot 1525.

In de wetenschappelijke wereld van de renaissance nam Pomponazzi een bijzondere en vooruitstrevende positie in. Docerend aan de universiteiten van Padua en Bologna en als auteur van boeken over de onsterfelijkheid van de ziel, over noodlot en vrije wil en over de natuurlijke oorzaken van wonderen eiste hij voor de filosofie een plaats op naast de theologie. Geloofs- en openbaringswaarheden werden door Pomponazzi uit de wijsbegeerte verbannen. Zijn opvattingen – bijvoorbeeld dat de ziel niet onsterfelijk is en dat voor wonderen een natuurlijke verklaring gevonden moest worden – en zijn ideaal van de zelfstandige mens die met zichzelf gelukkig kan zijn, maken hem tot een van de meest originele en kritische filosofen van zijn tijd en één van de eerste vrijdenkers.

De lezing zal worden gehouden door Wim van Dooren. Hij is bijzonder hoogleraar in de filosofie (en dan speciaal voor humanisme) aan de Technische Universiteit in Delft. De lezing vindt plaats in het Erasmushuis, Oudkerkhof 11 in Utrecht en is gratis toegankelijk. U kunt nu al toegangskaarten bestellen door te schrijven naar het HV (Postbus 114, 3500 AC Utrecht) ter attentie van André Hielkema. S.v.p. vermelden: lezing Pomponazzi, naam en adres en het gewenste aantal toegangskaarten. In de loop van de maand september worden de kaarten toegezonden.

Wie wil overwinteren? Nog aktieve 83-jarige zoekt medemensen om gezamenlijk te overwinteren in Frankrijk of Spanje. Brieven naar: G. Wanrooy, Hobbemaflat E14, 3723 ES Bilthoven.

HET HV GEBEUREN

EEN GROOT GEVOEL VOOR ONDERLINGE MENSELIJKE VERHOUDINGEN

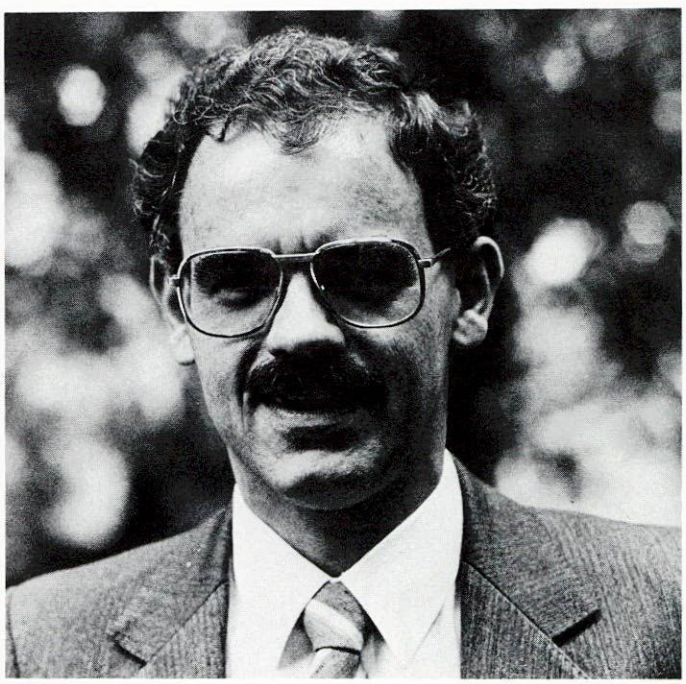

IN MEMORIAM BEN VAN HOEIJ

De dood is de bekroning van het leven, filosofeerde de bekende vooroorlogse vrijdenker en humanist Leo Polak. Een moeilijk te aanvaarden gedachte op 8 mei jongstleden in de aula van het Utrechtse crematorium. Velen waren daar aanwezig om Ben van Hoeij de laatste eer te bewijzen.

Op 41-jarige leeftijd kwam een einde aan de bij voorbaat verloren strijd tegen de ziekte Aids, maar ook werd een welbesteed leven afgesloten, dat nog vol beloften was.

Ondanks een reeds geruime tijd minder goede gezondheid heeft Ben er bewust voor gekozen zich niet in acht te nemen, maar volop aan het werk te blijven en zijn leven te benutten. Behalve zijn drukke en veeleisende werkkring bij de Centrale Raad voor Gezinsverzorging, had hij als hoofdbestuurslid en later als algemeen sekretaris van het Verbond een belangrijk aandeel in de reorganisatie van de top van de vereniging en het centraal bureau. En of dit nog niet genoeg was, was hij intensief betrokken bij het werk van het Humanistisch Instituut voor Ontwikkelings Samenwerking en het Humanistisch Overleg Mensenrechten. Lange tijd is hij bestuursgedelegeerde geweest bij de homowerkgroep van het Verbond en van meet af aan heeft hij de weekenden van de werkgroep bezocht. Velen hebben hem daar leren kennen als een uiterst bekwame diskussieleider. Want behalve een grote mate van deskundigheid bezat hij in de eerste plaats een groot gevoel voor onderlinge menselijke verhoudingen dat vooral voortkwam uit zijn warme, persoonlijke belangstelling voor degenen waarmee hij in aanraking kwam. Niet de konfrontatie of het konflikt, maar de harmonie droeg hij uit. Daarbij hield hij op ondogmatische wijze vast aan wat hem voor ogen stond.

In zijn privéleven was het niet anders. Afkomstig uit een Brabants katholiek milieu, verzeilde hij op een missieschool. Hij brak vervolgens met de kerk en ging in Amsterdam studeren en even resoluut en konsekwent als hij met de kerk gebroken had, groeide zijn belangstelling voor het humanisme.

Ben van Hoeij zal echter bij al degenen die hem hebben gekend in de eerste plaats voortleven als een warme, geïnteresseerde persoonlijkheid die weinig over humanisme sprak, maar het des temeer in de praktijk trachtte waar te maken. Dit althans zijn mijn herinneringen aan Ben van Hoeij. Bij die herinneringen behoren ook de trouw en toewijding, vooral in de laatste vier maanden, van zijn vriend en levensgezel Hans Hoekzema en diens moeder Elly Hoekzema.

Chiel Verduijn

STUDIEDAG PROVINCIALE VREDESPOLITIEK IN NOORD-HOLLAND

Op 12 sept. zal er in Amsterdam een studiedag gehouden worden, die bestemd is voor alle humanisten in Noord-Holland die de noodzaak zien van een effektief en duidelijk humanistisch vredesbeleid op provinciaal niveau. Zo zou er b.v. (meer) samengewerkt kunnen worden op het gebied van vredesonderwijs, -opvoeding, dokumentatie, brochures en informatieve bijeenkomsten. Daarnaast kan men een gemeenschappelijk standpunt innemen in (provinciale en andere) overlegorganen met andere vredesgroepen. Een en ander past in het streven naar een vredesparagraaf in het beleidsprogamma voor de Provinciale Staten van Noord-Holland, waaraan het Humanistisch Vredesberaad, samen met andere vre-

desgroepen, al enige tijd werkt.
Een ieder, die geïnteresseerd is in deze studiedag kan zich hiervoor aanmelden bij: HVB Haarlem e.o. p/a Klariet Latour, Irislaan 24, 2106 BG HEEMSTEDE, tel. 023-290764. Gaarne vóór 15 juli

HET HV GEBEUREN

HV-JONGEREN HETEN NU JONGE HUMANISTEN

De georganiseerde jongeren in het HV hebben onlangs hun naam veranderd in Jonge Humanisten. De jongeren begonnen zich bijna tien jaar geleden in het Verbond te organiseren als de Landelijke Werkgroep Humanistische Jongeren. Een hele mond vol. Een ook de afkorting L.W.H.J. is nooit helemaal een begrip geworden.
Maar vanaf nu dus Jonge Humanisten. Iedereen weet dan tenminste waar we het over hebben. Het komende seizoen 1987-1988, waarin de Jonge Humanisten hun eerste jubileum vieren (de werkgroep werd in 1978 opgericht), zal men de nadruk leggen op het organiseren van themadagen. Het bestuur van de Jonge Humanisten bestaat uit: John Luijs, Wim Terpstra, Tanco de la Rie, Eveline de Vries, Victor de la Rie, Herma Geboers en Herbert Riekerk.
Wil je ook aktief worden bij de jongeren van HV, of wil je het speciale jongerenblad Humbug ontvangen, bel dan naar 030-318145 en vraag naar Hans Vertegaal.

HEEL VEEL DANK

Hierbij wil ik iedereen bedanken die mijn afscheid tot zo'n indrukwekkende gebeurtenis maakten. Ook wil ik iedereen bedanken voor de bijdrage aan het afscheidskado dat ik kreeg aangeboden: een personal computer. Ik ben er heel blij mee. Ik heb de afgelopen tien jaar met zeer velen in de humanistische beweging uitstekend samengewerkt en hoop dan ook dat mijn afscheid geen echt afscheid zal zijn, maar dat ik de humanistische beweging nog veel tot dienst kan zijn.

Rob Tielman (Vianen)

(advertentie)

Het hoofdbestuur van het Humanistisch Verbond roept sollicitanten op voor de funktie van

COÖRDINATOR HUMANISTISCH GEESTELIJKE VERZORGING M/V (50%)

ten behoeve van de geestelijke verzorging in instellingen van de intramurale gezondheidszorg.

Binnen de dienst geestelijke verzorging in ziekenhuizen, verpleeghuizen en verzorgingstehuizen (ZVB) van het Humanistisch Verbond is plaats voor een coördinator die zich vanuit onderstaande hoofdtaken vooral zal richten op instellingen in het noorden, oosten en zuiden van het land.

De hoofdtaken zijn:
- het initiëren en bewaken van formatieplaatsen in uitvoerende zin;
- het in overleg met het hoofd van dienst zorgdragen voor werving en invulling van formatieplaatsen;
- het begeleiden van plaatselijke werkgroepen, onderhouden van contacten met gemeenschappen en vrijwilligers;
- het leveren van een inhoudelijke bijdrage ten behoeve van de raadslieden-conferenties;
- het leveren van bijdragen ten behoeve van de beleidsbepalingen van de dienst.

Funktie-eisen:
- een (bij voorkeur) afgeronde studie aan het Humanistisch Opleidings Instituut;
- bij voorkeur praktische ervaring als humanistisch geestelijk raadsman/vrouw;
- affiniteit met het voeren van overleg op bestuurs- en directieniveau van instellingen in de gezondheidszorg;
- ervaring met conflicthantering en -bemiddeling
- in staat om samen met de teamgenoten van de dienst ZVB verder gestalte aan het beleid van dit werkveld te geven;
- rijbewijs BE;
- leeftijd bij voorkeur minimaal 30 jaar.

De aanstelling zal plaatsvinden bij de Humanistische Stichting Geestelijke Verzorging voorlopig voor de periode van een jaar i.v.m. ziekte van een der medewerksters. Continuering van de aanstelling behoort tot de mogelijkheden. Salariëring, afhankelijk van leeftijd, opleiding en ervaring tot een maximum van ƒ 4.616,67 bruto bij volledig dienstverband.

Nadere inlichtingen zijn verkrijgbaar bij het hoofd van dienst ZVB, mevrouw M. van der Schaaf, tel.: 030-318145.

Uw schriftelijke sollicitatie kunt u tot 14 dagen na het verschijnen van dit blad richten aan de sollicitatiecommissie t.a.v. mevrouw M. van der Schaaf, Humanistisch Verbond, Postbus 114, 3500 AC Utrecht.

EEN WEEK OVER FILOSOFIE EN LEVENSWIJSHEID

Voor velen is filosofie onverbrekelijk verbonden met levenswijsheid. Echter, lang niet alle filosofie heeft de pretentie bij te dragen tot de zingeving van het menselijk bestaan of een leidraad te bieden bij de vraag hoe te handelen. Zelfs stijgt het schaamrood vele filosofen naar de kaken wanneer hem of haar levensvragen gesteld worden. Is dit de prijs van de verakademisering van de wijsbegeerte?
Tijdens de week van 10 tot 14 augustus zullen vijf aspekten van de filosofie-als-levenswijsheid onder de loep genomen worden door gerenommeerde filosofen.
Is de moderne filosofie (sinds Descartes) vervreemd van het dagelijks handelen en kennen? (prof. B. Delfgaauw, dr. E. van Leeuwen)
Wat heeft de oosterse en esoterische filosofie aan levenswijsheid te bieden? (prof. Kwee Swan Liat, prof. G. Quispel)
Kwijt de ethiek zich naar behoren van haar normerende taak (drs. P. van Tongeren, dr. G. den Hartogh)
Hoe moet het op de arbeidsmarkt verschijnen van zg. filosofische raadslieden beoordeeld worden? (drs. A. Hoogendijk, drs. J. van Veen)
De prijs van de vooruitgang van de filosofie. (prof. H. Kimmerle)
Deelnamekosten: Volledig pension: ƒ 200,– Kursusgeld: ƒ 135,– (stud/werkl) ƒ 50,–.
Voor een volledig programma, informatie en aanmeldingen: Internationale School voor Wijsbegeerte, Dodeweg 8, 3832 RD Leusden, (bij Amersfoort). Tel: 033-15020/13990.

HET HV GEBEUREN

VERBONDSRAAD OVER VORMINGSWERK EN DRAAGVLAK-VERBREDING

De Verbondsraad van 25 april stond al grotendeels in het teken van het naderende kongres. Beleidsnota en begroting werden in eerste ronde besproken; daarnaast was er bijzondere aandacht voor de draagvlakverbreding van de vereniging en het werk op het gebied van geestelijke vorming.
Het beleidsplatform geestelijke vorming bracht de raad op de hoogte van ontwikkelingen in dit werkveld. Door het ontbreken van beroepskrachten op het Centraal Buro is het vormingswerk enige tijd geblokkeerd geweest. Inmiddels zijn nieuwe funktionarissen aangetrokken en is subsidie van WVC ontvangen, waardoor het hoofdbestuur hoopt dat de situatie spoedig zal verbeteren. In het werkplan van de afdeling verenigingszaken zal geestelijke vorming een prominente plaats innemen. De onlangs gehouden themadag voor vrijwilligers die in het land vormingsaktiviteiten op touw zetten, is heel stimulerend geweest. Inhoudelijk is een tendens te bespeuren in de richting van meer kennisgerichte vorming.
Daarnaast blijken droomgroepen goed aan te slaan. Ook het vormingswerk voor militairen, op het Coornherthuis, beantwoordt nog steeds aan een grote behoefte. De raad onderschreef de visie van het HB dat geestelijke vorming heel wezenlijk is als werksoort van een levensbeschouwelijk genootschap. Het is voor de mensen individueel van groot belang; daarnaast houdt het de vereniging levendig.

Draagvlakverbreding blijft in het Verbond de aandacht houden. Een kommissie die voorstellen heeft uitgewerkt bracht verslag uit. Er komen projekten ter versterking van het ledenbehoud, voorts een aantal kaderkursussen op het gebied van publiciteit. Vanuit de raad werd aangedrongen op meer publieke verklaringen naar aanleiding van aktuele kwesties. Het HV moet in de voorste linies van de publiciteit opereren om Nederland te tonen wat het in zijn mars heeft, zo werd van verschillende kanten bepleit.
Beleidsnota en begroting gaven in de Verbondsraad aanleiding tot merendeels instemmende opmerkingen. De aandachtspunten draagvlakverbreding, ondersteuning en verjonging van de vereniging werden onderstreept. Ter stimulering van de aktiviteiten in de gemeenschappen is er een Fonds Reserve Gemeenschappen. De raad vroeg om duidelijke richtlijnen voor de vergoedingen van vrijwilligers. Velen deklareren hun reis-, telefoon-, verblijfs- en andere kosten niet. Soms omdat men deze als gift beschouwt, maar ook wel omdat men het niet goed durft gezien de financiële positie van het HV. Dat laatste kan met name de minder draagkrachtige vrijwilligers weerhouden van aktiviteiten. De penningmeester maakte duidelijk dat het Verbond failliet zou gaan als de vrijwilligers alles zouden deklareren; giften zijn een noodzaak. Van de andere kant moeten degenen die het nodig hebben hun kosten vergoed kunnen krijgen. Er komt binnenkort een standaard-deklaratieformulier waarop vrijwilligers hun kosten kunnen aangeven en tevens hoeveel zij vergoed willen zien dan wel als gift beschouwen. Giften kunnen fiskaal aftrekbaar zijn en soms ook leiden tot meer huursubsidie en studiefinanciering. Door deze maatregel hoopt het HV tevens meer inzicht te krijgen op de omvang van de kosten van het vrijwilligerswerk.

Bert Boelaars

REGIONALE KURSUS

In navolging van de suksesvolle kursussen van vorig jaar in Groningen, Alkmaar en Nijmegen zullen ook deze keer regionale kursussen georganiseerd worden.
De kursus bestaat uit 8 dagdelen. Afhankelijk van wat mogelijk is, zal dat worden ingevuld. Bij het ter perse gaan van dit bericht is één kursus definitief gepland, dat is in Amsterdam in de maanden *november/december*. De kursus wordt afgestemd op de deelnemers die overwegen om aan een bestuur deel te nemen en/of vaardigheden willen oefenen.
Ook voor deze kursus geldt dat gewerkt wordt aan eigen weerbaarheid en inzicht in eigen funktioneren.
Voor Amsterdam kunt u telefonisch of schriftelijk kontakt opnemen met Sophie Meilof-Vonk, Haarlemmerstraat 43, 1058 JP Amsterdam. Telefoon 020-143854.
Nadere informatie over de andere regionale kursussen volgt zodra deze bekend zijn. Ook in de afdelingsbladen kan men hierover informatie vinden.

KINDERKAMP IN HET SCHWARZWALD

Tijdens het lange Paasweekend ontving de Gemeenschap Amsterdam een groep gelijkgezinden uit Stuttgart, leden van de Freireligiöse Landesgemeinde Würtemberg. Wij vertelden elkaar over en weer van onze aktiviteiten en mogelijkheden. Zo bleek dat men zich in Stuttgart nadrukkelijk ook richt op jonge kinderen, hoewel hun „H.V.O." alleen buiten de scholen om kan worden gegeven.
De voorzitter van de „Gemeinschaft", dr. Becker, vertelde mij dat zij van 1-15 aug. een kinderkamp organiseren in het noorden van het Schwarzwald. Het aantal deelnemers is zeer beperkt, 8 of 10 kinderen van 8-13 jaar. De leidster is mw. Schwenger, lerares bij het middelbaar onderwijs. Dr. Becker vroeg of er misschien een paar Nederlandse kinderen zouden willen deelnemen; dat zou o.a. wederzijds begrip bevorderen. Het kamp is gehuisvest in een gebouw in Altensteig-Wart. Men trekt er bijna alle dagen op uit in de fraaie omgeving. De kosten bedragen DM 150 per kind. Voor meer details kunt U zich tot mij wenden: E. van Albada-van Dien, Minervalaan 17 hs, 1077 NJ Amsterdam. Tel. 020-715070.

WEEKENDEN EN REGIONALE KURSUSSEN VOOR VROUWELIJKE BESTUURDERS

„Besturen van organisties bestaan voor het grootste deel nog steeds uit mannen", stond vorig jaar bij de aankondiging van trainingen voor vrouwelijke bestuurders. Gelukkig hebben die trainingen nieuwe bestuursleden opgeleverd, maar het blijft een druppel op de gloeiende plaat. Vandaar dat ook dit najaar door de Vrouwengroep die een aparte subsidie hiervoor heeft gekregen, opnieuw weekenden/kursussen voor vrouwen worden gehouden. Zo zijn er vier landelijke weekenden die worden gehouden in het Vormingscentrum „De Born" in Bennekom. Hiervan zijn twee kursussen voor vrouwen die overwegen om een bestuursfunktie aan te nemen en/of meer zicht willen krijgen op eigen funktioneren en weerbaarheid. Wij denken aan oefenen en theorie over: presenteren en vergaderen. Tevens zal informatie worden gegeven over „emancipatorisch besturen".
De kursussen vinden plaats op: *9-10-11 november 1987* (opgeven uiterlijk vóór 8 sep-

tember) en op *18-19-20 januari 1988* (opgave vóór 17 november).
Het vervolgweekend „Besturen". is speciaal voor kursisten die vorig jaar één van de kursussen gevolgd hebben en zich verder willen bekwamen. Centraal zal staan het vaardig worden in besturen. Ook zal dieper ingegaan worden op emancipatorisch besturen. Er zal geoefend worden door middel van rollenspelen en door gebruik te maken van de video. *Weekend 23-24-25 oktober 1987* (opgave vóór 25 augustus).
Het *vierde* weekend zal zijn voor vrouwen die werkzaam zijn binnen het vrouwenwerk van het HV. Dit *beleidsweekend* geeft de mogelijkheid om met elkaar het vrouwenwerk onder de loep te nemen. Onder begeleiding van de kursusleidster van „de Born" worden de aktiviteiten en mogelijke resultaten van het afgelopen jaar bekeken en opnieuw afgestemd. *Weekend 5-6-7 februari 1988.*
Voor alle weekenden in „de Born" geldt dat omgeving en sfeer van het vormingscentrum heel plezierig en inspirerend werkt. Er zijn geen deelnemerskosten aan verbonden, alleen de eigen reiskosten. Wel vragen wij van de deelneemsters een bijdrage van *f* 25,– om hiermee de reiskosten voor sommige vrouwen te kunnen betalen. Opgave telefonisch of schriftelijk bij Ariane de Brauw (030-318145, tst. 22). Voor meer informatie Margreet de Leeuw (dinsdag, woensdag en donderdag, tel.: 030-318145).

LANDELIJKE DAG VORMINGSWERK

Op 26 september is er een landelijke dag vormingswerk. Het onderwerp genetische manipulatie staat centraal, in het bijzonder (kunstmatige) voortplanting. Dit onderwerp roept vele vragen op. Nieuwe ontwikkelingen dienen zich aan, mensen krijgen steeds meer keuzes. Keuzes die om etnische doordenking vragen. Zoals: Waarom wil iemand kinderen, wie draagt verantwoording bij IVF (in vitro fertilisatie = bevruchting buiten de baarmoeder), wat zijn de konsekwenties van erfelijkheidsonderzoek, hoe ver gaan we met genetische interventie.
Op deze dag zal natuurlijk ook worden bekeken wat de mogelijkheden zijn om dit onderwerp in de gemeenschappen te behandelen.
Suggesties en/of informatie over dit onderwerp stellen de organisatoren van deze dag, Dick Metselaar en Afra Schipper, zeer op prijs (030-318145). In de Humanist van september meer informatie over deze landelijke dag.

HET HV GEBEUREN

HUM. PERSPEKTIEF

Van eind 1985 tot begin 1987 zijn geleidelijk aan de teksten van ontwerp-stellingen voor Humanistisch Perspektief in Humanist gepubliceerd. In januari verscheen een verzamelbundel met alle stellingen en toelichtingen, waarvan zeshonderd exemplaren het land in werden gestuurd. Alles met de bedoeling de leden van het HV te betrekken bij de meningsvorming over de inhoud van Humanistisch Perspektief. Tot begin mei konden reakties worden ingezonden. Daarna konden wij vaststellen dat achtendertig groepen of personen tesamen een tweehonderd bladzijden hadden volgeschreven met bijdragen tot de diskussie.
De kommentaren bevatten enerzijds nogal wat kritiek op het moeilijke taalgebruik en anderzijds een grote hoeveelheid inhoudelijke voorstellen, die aanleiding gaven tot wezenlijke korrekties van de oorspronkelijke teksten. Een samenvatting van de voornaamste inhoudelijke punten van kritiek komt in augustus beschikbaar en zal worden gepubliceerd in het kaderblad Humus.
Intussen werkt Rob Tielman aan een samenhangende, beter leesbare versie van Humanistisch Perspektief waarin de kommentaren uit het HV zijn overwogen en verwerkt. Die tekst komt eind september beschikbaar. Daarna zullen alle belangstellenden in een voortgezette diskussie worden betrokken. (JdL)

humanistisch geestelijk raadsvrouw/-man

(deeltijdfunctie: 24 uur per week)

Het Academisch Ziekenhuis bij de Universiteit van Amsterdam (AZUA) is gevestigd in het Academisch Medisch Centrum (AMC) te Amsterdam.
In het AMC zijn tevens gehuisvest de Subfaculteit der Geneeskunde van de Universiteit van Amsterdam en een aantal wetenschappelijke instituten.
Het AZUA heeft circa 4500 medewerkers.

Bij de dienst geestelijke verzorging van het AZUA is door vertrek van een humanistisch raadsvrouw een vacature ontstaan voor 24 uur per week. Uitgezien wordt naar een ervaren

humanistisch/raadsvrouw/-man,

met een voltooide opleiding aan het Humanistisch Opleidings Instituut en ervaring als humanistisch geestelijk verzorger.

De taken zijn onder meer:
- zorg voor patiënten met zeer gevarieerde geloofs- en levensovertuiging;
- samenwerken met medewerkers van andere disciplines in het begeleiden van patiënten;
- medewerken aan de lessen levensbeschouwelijke oriëntatie binnen de diverse verpleegkundige opleidingen;
- bijdragen aan het beleid van de dienst vanuit een visie op geïntegreerde geestelijke verzorging.

Bereidheid tot collegiale samenwerking met de humanistisch geestelijk verzorger en met de geestelijk verzorgers van confessionele signatuur is voor het vervullen van deze functie een absolute voorwaarde.

Het salaris bedraagt maximaal *f* 5.550,- bruto per maand bij een volledige dagtaak.

Op functionarissen van het ziekenhuis zijn de rechtspositie-regelingen voor ambtenaren van de Gemeente Amsterdam van toepassing.

Inlichtingen kunt u verkrijgen bij mevrouw P.L. Hobbelman, humanistisch raadsvrouw, tel. (020) 566 91 11, sein 132, de heer G.C.G. Goes, r.k.-pastor, sein 755, of mevrouw M. van der Schaaf, hoofd van de dienst geestelijke verzorging in zieken-, verpleeg- en bejaardenhuizen van het Humanistisch Verbond, tel. (030) 31 81 45.

Schriftelijke sollicitaties met links bovenaan no. G501/502 kunnen worden gezonden aan het hoofd Personeelszaken van het

ACADEMISCH ZIEKENHUIS BIJ DE UNIVERSITEIT VAN AMSTERDAM
ACADEMISCH MEDISCH CENTRUM
Meibergdreef 9, 1105 AZ Amsterdam Z.O.

OP LOKATIE 5

tekst: Koos Meinderts
illustratie: Annette Fienieg

De badkamer

Tien jaar geleden deelde ik met een vriend (samen waren we goed voor een haarlengte van minstens anderhalve meter) de wereld op in links en rechts. Dat ging toen nog:
Vakantie was rechts, reizen was links. Liften was ook links, auto's daarentegen waren rechts met uitzondering van de Lelijke Eend (mits in communaal bezit).
Shag? Links!
Sigaretten? Rechts!
Filtersigaretten? Ultra-rechts!!
Yoghurt was ook rechts, maar kwark (zonder vruchtjes) was duidelijk links evenals haring-in-tomatensaus.
Een dubbeltje was links en een kwartje rechts.
Denken aan je toekomst? Rechts
Utopieën? Links!

Vandaag de dag woon ik met vrouw en kind in een pand op stand en denk ik: links, rechts, troelala.
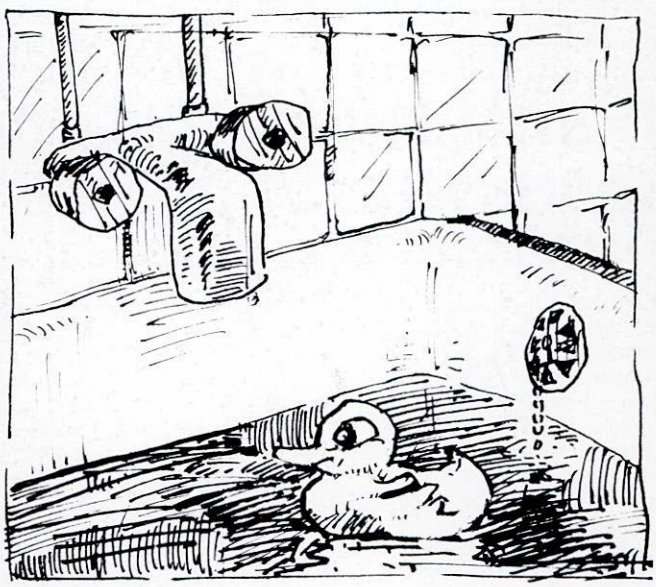
Douchen links? Ligbad rechts? Die tijd hebben we gehad. Ik draai de kraan open en terwijl de kuip zich langzaam vult met water, maak ik toastjes met boursin en brie en chorizo klaar, trek een fles kwaliteitswijn open, zoek een boek uit en loop daarmee naar de badkamer om de eerste uren niet meer boven water te komen. Ik zet het dienblad met lekkernijen binnen handbereik en begin me uit te kleden. Voor ik me onderdompel in de Rivier der Vergetelheid controleer ik de temperatuur van het water.
Koud! Steenkoud!
In het hele huis, in de keuken, de slaap-, werk- en kinderkamer heeft de loodgieter de warme kraan links gemonteerd, behalve in de badkamer. Stom, stom, stom! Dat wist ik toch? Alleen in de badkamer geldt: blauw is warm is rechts! Ik trek de stop eruit, neem een toastje brie en blijf wachten tot het water weer is weggelopen.
Tweede poging.
Ik draai de warme kraan open (rechts) voeg wat koud water toe tot de ideale temperatuur is bereikt, strooi kwistig met Dr. Schupp en wil een sigaret opsteken.
Sigaretten vergeten!
Zuchtend trek ik mijn onderbroek aan en haal mijn pakje sigaretten op. Ik ben maar net op tijd terug (het duurde even voor ik mijn sigaretten vond); snel draai ik de kranen dicht, trek mijn onderbroek uit en stap in bad.
Eureka!
Na mij de zondvloed.
Ik heb mijn boek nog niet opengeslagen, mijn sigaret nog niet opgestoken of de telefoon gaat over.
Laat maar lekker rinkelen, denk ik.
Aanvankelijk.
Want al snel denk ik: Wie zou het zijn? Het is half twaalf in de avond. Mijn vriendin, dat ze wat later thuis komt? Zou er iets gebeurd zijn? Met een handdoek om mijn middel geslagen bereik ik druipend de telefoon. Ik pak hem op in de rinkel. In gesprek!
Besluiteloos blijf ik even staan wachten. Het toestel zwijgt. Het was vast mijn moeder. De laatste tijd laat haar gezondheid sterk te wensen over. Ik draai haar nummer. Er wordt onmiddellijk opgenomen.
– Met Koos, maak ik me bekend.
– Zo laat nog? vraagt mijn moeder bezorgd. Er is toch niets aan de hand?
– Nee, niets. Maar zoëven ging de telefoon en toen dacht ik, misschien heeft u gebeld.
– Ik? zegt mijn moeder verontwaardigd. Nee, na elven bel ik nooit, dat weet je. Behalve als het echt nodig is. Trouwens weet je wie er dood is?
Op mijn „nee", volgt een lang verhaal over de schoenmaker die in Spanje tijdens de Vogeltjesdans dood is gebleven. Eindelijk slaag ik erin om het gesprek met mijn moeder zonder grof te worden af te kappen en leg ik de inmiddels warme hoorn op het toestel. Ik trek de stekker uit het stopkontakt en ik snel terug naar de badkamer waar het water echter inmiddels dermate is afgekoeld dat ik voor de tweede keer die avond het water laat weglopen.
Op het moment dat ik de blauw-is-warm-is- rechts-kraan opendraai, bedenk ik me dat het tijd is om Thijs de fles te geven. Even wil ik hem de pest laten krijgen, maar uit eigenbelang besluit ik hem toch maar eerst eten te geven en pas daarna een bad te gaan nemen. Ik moet er niet aan denken dat ik net weer in het water lig en Thijs zich schreeuwend en krijsend voor zijn avondvoeding meldt.
Beneden in de keuken, maak ik een flesje klaar en maak vervolgens Thijs wakker, wat nog niet meevalt. Had ik hem nu maar laten slapen. Pas als hij zijn flesje op heeft, wordt hij echt wakker en ik moet alles uit de kast halen om hem weer in slaap te zingen. Uiteindelijk lukt het me dan toch. Opgelucht loop ik naar de badkamer, maar op de gang al hoor ik dat het mis is.
Ik doe de badkamer open. Een wolk stoom beslaat mijn brilleglazen. Als ik ze schoon heb gevoegd zie ik mijn vriendin in bad zitten, in haar linkerhand een toastje chorizo en in haar rechterhand mijn glas wijn.
Kom je er gezellig bij? vraagt ze.